

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗВО «УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

На правах рукопису,
остаточна версія

/Підпис студента/

МОШКОВСЬКА Діана-Іванна Юріївна

**РОЛЬ ЗДАТНОСТІ РОЗПІЗНАВАТИ ПРАВДИВІТЬ
ІНФОРМАЦІЇ У ЗВ'ЯЗКУ МІЖ ПАТОПСИХОЛОГІЧНИМИ
ПОРУШЕННЯМИ ТА ПРОЦЕСОМ АДАПТАЦІЇ ДО ВОЄННОГО
СТАНУ**

Спеціальність 053 – Психологія

Магістерська робота на здобуття кваліфікації магістра

Кафедра клінічної психології

Науковий керівник

Аврамчук Олександр Сергійович,
доцент кафедри клінічної психології УКУ,
кандидат психологічних наук

/Підпис наукового керівника/

Львів – 2024

Заклад вищої освіти «Український католицький університет»

Факультет наук про здоров'я

Кафедра клінічної психології

Пояснювальна записка

до магістерської роботи

магістр

(освітній ступінь)

на тему:

«Роль здатності розпізнавати правдивість інформації у зв'язку між патопсихологічними порушеннями та процесом адаптації до воєнного стану»

Виконала:

студентка 6 курсу групи ЗПК 22/М

спеціальності 053 «Психологія»

Мошковська Д.-І. Ю.

Керівник: доцент кафедри клінічної психології

УКУ, кандидат психологічних наук

Аврамчук О.С

Рецензент:

Львів – 2024

Мошковська Д.-І. Ю. Назва магістерського проєкту: «Роль здатності розпізнавати правдивість інформації у зв'язку між патопсихологічними порушеннями та процесом адаптації до воєнного стану». Магістерська робота за спеціальністю 053 «Психологія» /

Д.-І.Ю. Мошковська/ Український католицький університет. Кафедра клінічної психології; Наук. Керівник: канд. психол. наук Аврамчук О.С. – Львів: УКУ, 2024. – 100 с.

Анотація:

Робота присвячена дослідженню впливу здатності розпізнавати правдивість інформації на психологічну адаптацію до воєнного стану в Україні. У 2020 році Всесвітня організація охорони здоров'я проголосила інфодемію через надлишок інформації, особливо «місінформації», яка стала критичним ризиком для людства. В умовах війни в Україні ця проблема набула нової актуальності, адже тривожно-депресивна симптоматика є поширеною серед населення. Метою роботи було перевірити роль здатності розпізнавати правдивість інформації у зв'язку між патопсихологічними порушеннями та процесом адаптації до воєнного стану.

Для досягнення цієї мети було виконано декілька завдань. По-перше, проаналізовано наукові джерела щодо процесу адаптації до воєнного стану. По-друге, проаналізовано наукові джерела щодо впливу здатності розпізнавати правдивість інформації на психоемоційний стан людини. На основі теоретичних даних розроблено теоретичну модель дослідження та обрано методики для вимірювання патопсихологічної симптоматики і психологічної адаптації. Було розроблено авторський опитувальник з розпізнавання правдивості інформації та проведено його валідацію через експертну оцінку і тестування у фокус-групах. Зібрані дані було проаналізовано за допомогою статистичних методів.

Результати показали, що патопсихологічні симптоми впливають на адаптацію, проте здатність розпізнавати правдивість інформації не виступає значущим медіатором цього зв'язку.

На основі отриманих результатів було сформульовано рекомендації щодо покращення методик вимірювання та включення додаткових факторів для подальших досліджень.

Ключові слова: інфодемія, розпізнавання правдивості інформації, патопсихологічні симптоми, психологічна адаптація, воєнний стан.

Abstract:

This thesis explores the impact of the ability to discern truthful information on psychological adaptation to the state of war in Ukraine. In 2020, the World Health Organization declared an infodemic due to the overabundance of information, especially misinformation, which has become a critical risk for humanity. This issue has gained new relevance in the context of the war in Ukraine, where anxiety and depressive symptoms are prevalent among the population. The aim of this work was to investigate the role of the ability to discern truthful information in the relationship between psychopathological symptoms and the process of adaptation to the state of war.

To achieve this goal, several tasks were performed. First, scientific sources on the process of adaptation to the state of war were analyzed. Second, scientific sources on the impact of the ability to discern truthful information on the psycho-emotional state of a person were examined. Based on theoretical data, a theoretical model of the study was developed, and methods for measuring psychopathological symptoms and psychological adaptation were selected. An original questionnaire for identifying the ability to discern truthful information

was developed and validated through expert assessment and testing in focus groups. Collected data were analyzed using statistical methods.

The results showed that psychopathological symptoms affect adaptation; however, the ability to discern truthful information does not act as a significant mediator of this relationship.

Based on the obtained results, recommendations were formulated for improving measurement methodologies and including additional factors for future research.

Keywords: infodemic, information discernment, psychopathological symptoms, psychological adaptation, martial law.

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ РОЛІ ЗДАТНОСТІ РОЗПІЗНАВАТИ ПРАВДИВІСТЬ ІНФОРМАЦІЇ У ЗВ'ЯЗКУ МІЖ ПАТОПСИХОЛОГІЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ТА ПРОЦЕСОМ АДАПТАЦІЇ ДО ВОЄННОГО СТАНУ	13
1.1. Теоретичні моделі та особливості процесу адаптації до воєнного стану	13
1.2. Здатність розпізнавати правдивість інформації як предмет психологічних досліджень	19
1.3. Особливості здатності розпізнавати правдивість інформації при патопсихологічних порушеннях	28
1.4. Теоретична модель дослідження	33
Висновки до Розділу 1	34
РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	36
2.2. Опис групи досліджуваних та методик опитування	41
2.3. Етапи проведення дослідження	42
Висновки до Розділу 2	43
РОЗДІЛ III. ОПИС РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ	45
3.1. Результати тестування авторського опитувальника на прикладі фокус-груп	45
3.2. Загальний аналіз даних	46

3.3 Результати дослідження впливу патопсихологічних симптомів на адаптацію до воєнного стану	50
3.5. Результати дослідження патопсихологічних симптомів	57
3.6. Обговорення результатів	59
Висновки до 3 розділу	65
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ДЖЕРЕЛ	72
ДОДАТОК А.....	87
ДОДАТОК Б	88
ДОДАТОК В.....	89
ДОДАТОК Г	90
ДОДАТОК Д.....	91
ДОДАТОК Е	92
ДОДАТОК Ж.....	93
ДОДАТОК З.....	94
ДОДАТОК И.....	95
ДОДАТОК К.....	96

ВСТУП

У 2020 році Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) проголосила інфодемію, яку вони визначають як надлишок інформації, особливо «місінформації» (Zarocostas, 2020). Незважаючи на те, що це явно не нове явище, у 2024 році у межах доповіді про глобальні ризики, яку підготував Всесвітній економічний форум (World Economic Forum) на основі опитування 1490 експертів, «місінформація та дезінформація» очолили список глобальних ризиків, що будуть критичними для людства у наступні 2 роки (Markowitz, 2024).

Окрім більш очевидних ризиків, що несе інфодемія, таких як обмежений доступ до надійної інформації, неможливості приймати рішення на основі правдивої інформації, деякі дослідження останніх років пов'язують наслідки інфодемії із різними патопсихологічними симптомами. Зокрема, результати дослідження D. De Coninck et al. (2021) показали наявність зв'язку між депресивними симптомами та вірою у теорії змови чи місінформацію у різних країнах. Дослідження A. Escolà-Gascón et al. (2023), що вивчало психологічні профілі людей, що є більш сприйнятливими до споживання неправдивих новин, засвідчили, що люди з високими показниками рис шизотипії, параної, демонстративних рис характеру більш вразливі до віри у неправдиві новини. Також воно показало, що люди, які не розпізнають неправдиві новини, як правило, мають вищий рівень тривоги і рис тривожності.

Із іншої сторони, тривожно-депресивна симптоматика є поширеною причиною звернення за психологічною допомогою в умовах війни в Україні. Згідно із опитуванням психологів та психотерапевтів проведеним у вересні 2022 року, найчастіше ті, хто зверталися за психологічною допомогою відчували зміни у фізичній та емоційній діяльності, що проявлялося через

відчуття внутрішньої тривоги, неможливість контролювати свої емоції, погіршення сну, а також фізичну та емоційну виснаженість (Gradus Research, 2024).

Дослідження ролі здатності розпізнавати правдивість інформації у зв'язку між патопсихологічними порушеннями та процесом адаптації до воєнного стану складає унікальне поєднання вивчення трьох актуальних питань, що у підсумку може забезпечити нас кращим розумінням процесу психологічної адаптації та сприяти психологічній стійкості населення в умовах воєнних дій.

Об'єкт дослідження

Психологічна адаптація до надзвичайних ситуацій.

Предмет дослідження

Роль здатності розпізнавати правдивість інформації у процесі адаптації до воєнного стану.

Мета

Перевірити роль здатності розпізнавати правдивість інформації у зв'язку між патопсихологічними порушеннями та процесом адаптації до воєнного стану.

Основні завдання:

1. Проаналізувати наукові джерела щодо процесу адаптації до воєнного стану
2. На основі теоретичних даних дослідити питання впливу здатності розпізнавати правдивість інформації на психоемоційний стан людини
3. Побудувати теоретичну модель дослідження ролі здатності розпізнавати правдивість інформації у зв'язку між патопсихологічними порушеннями та процесом адаптації до воєнного стану.
4. Обрати методики для вимірювання патопсихологічної симптоматики та психологічної адаптації до воєнного стану.

5. Розробити авторський опитувальник з розпізнавання правдивості інформації:

- а) провести відбір тверджень,
- б) провести експертну оцінку,
- в) протестувати авторський опитувальник у межах фокус-груп,
- г) провести кореляційний аналіз між результатами авторського опитувальника та закордонним аналогом.

6. Організувати та провести крос-секційне дослідження

7. Проаналізувати та обробити отримані дані.

8. Описати висновки дослідження та запропонувати подальші рекомендації для досліджень.

Гіпотези:

1. Вираженість патопсихологічних симптомів впливає на здатність до адаптації до воєнного стану
2. Вираженість патопсихологічних симптомів асоціюється з нижчою здатністю до розпізнавання правдивості інформації
3. Здатність до розпізнавання правдивості інформації асоціюється з процесом адаптації до воєнного стану
4. Здатність розпізнавати правдивість інформації виступає медіатором між патопсихологічними симптомами та процесом адаптації до воєнного стану

Методи дослідження

Задля досягнення поставленої мети, в роботі було використано:

Загальнонаукові методи: аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, узагальнення; Емпіричні методи: фокус-групи, експертні інтерв'ю, авторська анкета (скринінгові запитання, визначення додаткових потенційних факторів впливу), психодіагностичні шкали.

З метою аналізу патопсихологічних симптомів було використано методику опитувальника «The Symptom Checklist-90-Revised (SCL-90-R)» (Vaurio, 2011).

З метою аналізу здатності розпізнавання правдивості інформації було використано методику авторського опитувальника.

З метою аналізу адаптації до воєнного стану було використано методики: опитувальник Perceived Stress Scale (PSS-10) (Cohen et al., 1983), опитувальник «Acceptance and Action Questionnaire (AAQ-II)» (Bond et al., 2011), опитувальник «The Connor-Davidson Resilience Scale» (Connor & Davidson, 2003).

Математико-статистичні методи: описова статистика, кореляційний аналіз, регресійний аналіз.

Наукова новизна отриманих результатів

Наразі тема здатності розпізнавати інформацію в Україні досліджується із призми соціальних наук (журналістики, політології, соціології), немає досліджень, що вивчають здатність розпізнавати правдивість інформації із предмету вивчення психології. Також немає досліджень, що б вивчали здатність розпізнавати правдивість інформації із патопсихологічною симптоматикою чи адаптацію до воєнного стану на вибірці зібраний в Україні. Натомість, ця тема набуває особливої поширеності у закордонних дослідженнях, у першому розділі цієї роботи розглянуто частину таких досліджень та знайдені у них зв'язки.

Практична новизна отриманих результатів

У разі підтвердження визначених гіпотез, наша робота надасть більше даних для того, щоб розуміти складові психологічної адаптації до воєнного стану та факторів, медіаторів, що можуть впливати на неї. Що у свою чергу дасть можливості надалі розробляти більш ефективні

інструменти для психологічної допомоги у разі проблем із психологічною адаптацією до воєнного стану.

Визначена структура та обсяг роботи

Магістерська робота представлена вступом, трьома розділами (кожен з яких містить кілька підрозділів), висновками, списком літератури, який складається з 104 джерел (з них 96 - іноземною мовою) та додатками. Кількість сторінок - 97.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ РОЛІ ЗДАТНОСТІ РОЗПІЗНАВАТИ ПРАВДИВІСТЬ ІНФОРМАЦІЇ У ЗВ'ЯЗКУ МІЖ ПАТОПСИХОЛОГІЧНИМИ ПОРУШЕННЯМИ ТА ПРОЦЕСОМ АДАПТАЦІЇ ДО ВОЄННОГО СТАНУ

1.1. Теоретичні моделі та особливості процесу адаптації до воєнного стану

Військові дії та воєнний стан в Україні, введений 24 лютого 2022 року у зв'язку із широкомасштабним військовим вторгненням росії в Україну, безсумнівно є надзвичайно стресовою та травматичною ситуацією у житті українців.

Війна несе руйнування для життя та гідності людей, створює надзвичайний стрес і психічний тиск, що може призвести до серйозних змін у їхньому способі поведінки та стані психіки. У воєнний час базові потреби людини порушуються, вона втрачає відчуття безпеки та стабільності, що ще більше поглиблює психологічний дискомфорт та емоційне напруження. Такі умови можуть призвести до переходу психіки у стан виживання, що відображається у радикальних змінах у звичайному способі поведінки людей (Almoshmosh, 2016).

Важливо зазначити, що в межах предмета психологічних досліджень війна переважно вивчається з погляду впливу надзвичайних ситуацій на психіку людини. Надзвичайні ситуації — це «події, які виходять за рамки звичного життя людини і загрожують її фізичній, психічній цілісності, призводять до руйнування соціальної структури громад і суспільного порядку» (Гусак та ін., 2017; Masten, 1994). Аварії, катастрофи, стихійні лиха та інші катаклізми, як-от епідемії, терористичні акти та збройні конфлікти, можуть призводити до надзвичайних ситуацій, що відрізняються

за масштабом, кількістю постраждалих та економічними збитками (Гусак та ін., 2017).

Війни та збройні конфлікти посідають особливе місце серед усіх видів надзвичайних ситуацій через особливо загрозливу кількість потенційно травмівних ситуацій, подій та обставин, які виникають в умовах збройних конфліктів. Зокрема можемо виділити перебування в зоні бойових дій (як військових, так і цивільних осіб); під обстрілами; в зоні масового ураження; перебування в полоні; наявність травм, поранень, що становлять загрозу для життя; раптова насильницька смерть (наприклад, вбивство, свідком якого була людина); вимушене переселення з місця постійного проживання; втрата контактів із близькими людьми і страх за свою безпеку та безпеку рідних і близьких; голод або загроза голоду; раптова втрата майна і турбота про те, як вижити (Гусак та ін., 2017).

Логічно, що досвід переживання війни може призвести до вразливості психіки та сприяти розвитку різних психічних і фізичних розладів. Це зокрема підтверджується і останніми даними системного огляду, ініційованого Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ). Це дослідження показало, що поширеність психічних розладів (депресії, тривоги, посттравматичного стресового розладу, біполярного розладу та шизофренії) серед постраждалого населення становила 22,1%, що в середньому означає появу одного із розладів в кожній п'ятій людині, що проживала на території країни, в якій відбувалися бойові дії (Charlson et al., 2019).

На думку дослідників стресу, сучасні біологічні формулювання стресу можна простежити до короткої статті, написаної лікарем Гансом Сельє у 1936 році (Kirk et al., 2014;). Робота Сельє та інших дослідників створила концептуальну основу для складної нейрогормональної моделі стресу (Kirk et al., 2014;).

Можемо підсумувати, що «стрес» є загальним терміном, що позначає переживання, коли вимоги навколишнього середовища в ситуації переважають передбачувану психологічну та фізіологічну здатність людини ефективно впоратися з ними (Cohen et al., 2016).

Окрім вивчення стресу як явища, дослідники аналізують поведінку людей унаслідок стресу. Зокрема, реакції на стрес включають психологічні, поведінкові, когнітивні та фізіологічні реакції, пов'язані з впливом стресу, які можуть виникнути до, під час або після впливу стресової події. Психологічні реакції включають специфічні емоції, викликані стресором, та спроби їх регулювання. Поведінкові реакції включають стратегії подолання відчуття стресу, як-от куріння або пошук соціальної підтримки. Когнітивні відповіді включають, наприклад, оцінку впливу стресора. Фізіологічні реакції включають імунні, вегетативні, нейроендокринні та нейронні зміни, пов'язані з впливом стресора (Erel et al., 2018).

Одним із наслідків переживання постійного відчуття стресу є психологічна адаптація до подразника. Термін «адаптація» був введений у психологію з біології. У психології вивчається психологічна адаптація у процесі взаємодії особистості та навколишнього середовища, що визначається як зміна психіки індивіда під впливом чинників середовища (Максимова et al., 2015). Також зустрічаємо такі визначення процесу адаптації як «якість відповіді індивіда на вимоги ситуації» (Marillean et al., 2019).

Дослідники L. Perrot, G. Martinen, G. Marvin, M. Nicolas на основі аналізу праць (Cazes et al., 1989; Gunderson, 1966; Nicolas et al., 2019) підсумовують, що в ізольованому, замкнутому та екстремальному середовищі психологічна адаптація досягається за допомогою чотирьох компонентів: соціального, емоційного, професійного та фізичного. Ці

чотири категорії вимог вимагають змін і адаптаційних зусиль на чотирьох різних рівнях (Perrot et al., 2023).

Серед теорій, що найбільш використовуються у сучасних західних дослідженнях для пояснення процесу адаптації, можемо виділити Трансакційну теорію стресу та коупінгу (англ. Transactional Theory of Stress and Coping) (Lazarus & Folkman, 1984) і Когнітивну теорію адаптації (англ. Cognitive Theory of Adaptation) (Taylor, 1983).

Трансакційна теорія стресу та коупінгу, вперше сформована дослідниками R. Lazarus та S. Folkman, описує взаємозв'язок первинної та вторинної оцінки стресу зі стратегіями подолання та, зрештою, адаптацією (Folkman, 2008; Lazarus, 2006; Lazarus & Folkman, 1984). Теорія припускає, що існує два стани — виклик і загроза — які виникають у людини через когнітивні судження про значення стресової ситуації. Відповідно також стресові ситуації поділяються на дві категорії: вони можуть бути складними або загрозливими. Складні ситуації сприймаються як такі, що пропонують потенціал для зростання, майстерності та здобутків (наприклад, хороші результати на іспитах). Загрозливі ситуації – ті, що потенційно можуть призвести до шкоди чи втрат (наприклад, погана успішність на іспитах) (Putwain et al., 2021).

Відповідно до зазначеної вище теорії, ступінь стресу залежить від таких складників: уявлення людини про ризик, уявлення про потенційну хворобу, оцінка особистого контролю в ситуації, самоефективність і минулий успішний досвід. Коупінг, заснований на роботі із цими компонентами, сприяє психологічній адаптації (Biesecker et al., 2013).

Теорія когнітивної адаптації S. Taylor (Taylor, 1983) передбачає, що адаптація залежить від здатності підтримувати та змінювати ілюзії (нереалістичний оптимізм, перебільшене сприйняття контролю та самооцінку), які захищають від загроз, а також від можливих майбутніх

невдач. Ці позитивно налаштовані ілюзії не вважаються маренням чи брехнею, а радше представляють ознаку психічного здоров'я, оскільки створюють простір для надії, особистісного зростання та гнучкості. Ці складові когнітивної адаптації прогнозують нижчі рівні дистресу, а також вищі рівні загального благополуччя (Helgeson et al., 2014).

Цих складників адаптації можна досягти через роботу із пошуком сенсу в стресовому досвіді, спроби відновити контроль над подією зокрема та над життям у цілому, а також спробою відновити самооцінку через переоцінку свого досвіду (Biesecker et al., 2013).

Намагаючись створити уніфіковану шкалу виміру психологічної адаптації дослідники В. Biesecker, L. Erby та інші на основі згаданих двох теорій виокремили чотири області адаптації, що найбільш повно включають різні аспекти адаптації. Такими складниками на їх погляд є ефективність коупінгу, самооцінка, духовне/екзистенційне благополуччя та соціальна інтеграція. Дослідники додають, що коупінг виступає ключовим посередником адаптації в обох теоріях, і це обґрунтувало їхній вибір ефективності коупінгу як першого складника психологічної адаптації (Biesecker et al., 2013). Схожі складники адаптації повністю або частково показують зв'язок і в інших дослідженнях (Von Haumeder et al., 2019).

Поряд із поняттям коупінгу автори вживають як синонімічне поняття «резилієнс». За визначенням ВООЗ, резилієнс — «це здатність відносно добре справлятися (to cope) з важкими ситуаціями, особиста ресурсність» (Гусак та ін., 2017). Підручник «Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій», виданий у 2017 р., додає також, що резилієнс можна розуміти як «здатність людини або соціальної групи (спільноти) амортизувати вплив надзвичайних ситуацій, тобто «пом'якшувати» дію їхніх соціальних та психологічних наслідків через актуалізацію ресурсів окремих людей, груп, організацій та громад, здатних запобігти загостренню

психологічних проблем і розладів серед учасників і свідків важких подій» (Гусак та ін., 2017).

Українські дослідження є частково співзвучними із дослідженням В. Biesecker, L. Erby та інших. Зокрема, у своїй роботі О. Мельник на вибірці у 320 осіб досліджувала три групи учасників із різною адаптацією до бойових дій. Учасники першої групи з вищим рівнем адаптації до умов бойових дій мали виражену резильєнтність, життєстійкість, застосовували адаптивні стратегії копіngu і мали помірне психологічне благополуччя. Інша частина учасників, які характеризувалися квазіадаптацією, мали помірну резильєнтність і життєстійкість, використовували відносно адаптивні стратегії копіngu та високий рівень психологічного благополуччя. Учасники третьої групи з дезадаптацією мали у середньому низький рівень психологічного благополуччя, резильєнтність, низький рівень посттравматичного зростання і помірну або невиражену життєстійкість. Додатково авторка визначила поняття резильєнтної реінтеграції як ключового аспекту адаптації демобілізованих учасників бойових дій (Мельник & Лукомська, 2019).

Розглядаючи особливості психологічної адаптації до війни, українська дослідниця Т. Титаренко зазначає, що війна це «невичерпне джерело перманентної і тотальної травматизації, оскільки вона розхитує, а інколи й руйнує самий базис, фундамент особистісного буття, примусово вносячи у життєві світи всіх і кожного свої тектонічні зміни». Так Т. Титаренко підкреслює постійну та тривалу дію стресу під час війни (Титаренко, 2018).

О. Тімченко також відзначає, що однією із особливостей саме переживання війни як надзвичайної ситуації є так званий «воєнний синдром», який може бути поширеним поміж усього населення. Цей синдром, що передбачає розподіл людей на союзників і ворогів, закріплення

усталеного відчуття перманентної небезпеки, формується як серед військових, так і серед інших людей (Тімченко, 2017).

У дослідженні «Особливості психічного стану українців в умовах війни» українські науковці В. Предко та Д. Предко на вибірці у 124 осіб виявили взаємозв'язок між рівнем психічної напруженості та обставинами, у яких опинились українці через війну. Зокрема, автори встановили статистично значущий зв'язок між рівнем психічної напруженості й такими факторами: наявністю близьких людей, які перебувають в місті, де ведуться активні бойові дії; наявністю близьких людей, які беруть участь у бойових діях; сприйняттям подій як травмуючого досвіду; частотою головного болю; частотою запаморочень; дратівливістю; проблемами з пам'яттю. Ці результати є співзвучними із теоретичними моделями, що згадувалися вище (Predko & Predko, 2023).

Цікавим результатом також є наявність непрямого статистично значущого зв'язку між рівнем психічної напруженості та вірою у перемогу України. У досліджуваних, які вірять у перемогу України, виявлено менший рівень стресу. І навпаки – ті, хто не вірять у перемогу України, характеризуються більшим рівнем стресу та сильною психічною напругою (Predko & Predko, 2023).

1.2. Здатність розпізнавати правдивість інформації як предмет психологічних досліджень

Здатність розпізнавати, правдива перед нами інформація чи ні, набула особливого значення в останні десятиліття із стрімким розвитком Інтернету та соціальних мереж. Про здатність відрізнити правдивість інформації говорять особливо часто у контексті поширення місінформації, дезінформації, теорії змов тощо — ці поняття англійською мовою об'єднують в *malign information*, тобто маніпулятивна, шкідлива

інформація. Зрозуміло, що саме існування шкідливої інформації не несе негативного впливу. Якби інформація існувала у вакуумі і люди б не бачили її, або, побачивши цю шкідливу інформацію, не повірили б у її правдивість та не поширили її далі, це швидше не мало б негативних наслідків. Наприклад, тоді б сотні тисяч людей не повірили б у те, що вакцинація від COVID-19 несе шкоду та не відмовилися б від вакцинації наражаючи себе на небезпеку захворіти чи померти (Pullan & Dey, 2021). Та як ми знаємо, у реальності шкідлива інформація не існує відокремлено, люди взаємодіють із цією інформацією постійно, вірять у неї, поширюють її та відповідно змінюють своє життя .

Розпочнемо із визначення терміну, який би описував здатність розпізнавати правдивість інформації. Наприклад, в англомовній літературі серед дослідників немає єдності щодо використання певного словосполучення на позначення здатності розпізнавати правдивість інформації. Англомовні джерела, які вивчають причини довіри до шкідливої інформації, пропонують такі назви як «susceptibility to fake news» (авт. перек. укр. «сприйнятливість до фейкових новин») (Bagó et al., 2020), «veracity discernment of news» (авт. перек. укр. «розпізнавання правдивості новин») (Aslett et al., 2021), «veracity discernment» (авт. перек. укр. «розпізнавання правдивості») (Maertens et al., 2023), «truth discernment» (авт. перек. укр. «розпізнавання правди») (Pennycook & Rand, 2021; Prike et al., 2024), «media truth discernment» (авт. перек. укр. «розпізнавання правди у медіа») (Pennycook & Rand, 2019), «misinformation susceptibility» (авт. перек. укр. «сприйняття місінформації») (Maertens et al., 2023).

У цьому дослідженні ми використовуємо авторський термін «здатність розпізнавати правдивість інформації», який, на нашу думку, найкраще відображає назву навички відрізнити інформацію, що є правдивою, а також інформацію, що є неправдивою. Саме у такому

контексті згодом тестуватиметься ця навичка, не лише на прикладі неправдивої інформації, а й на вмінні розпізнавати правдиву інформацію. Також ми використовуємо саме узагальнювальний іменник «інформація», щоб включити використані в літературі іменники «новини», «фейкові новини» (авт. прим. неправдива інформація), «правда у медіа», «місінформація» (авт. прим. неправдива інформація, цей термін використовується, коли немає інформації про навмисність чи ненавмисність мотивів поширення інформації), «дезінформація» (авт. прим. неправдива інформація поширена із зловмисним наміром), «малінформація» (авт. прим. маніпулятивна, шкідлива інформація), «теорія змови» тощо.

Поширення інформації із зловмисним наміром є таким же давнім, як існування самих людей, зазначають дослідники R. Greifender, M. E. Jaffe, E. J. Newman і N. Schwarz. Так автори наводять приклад із 1274 року до нашої ери, коли фараон Рамзес II зображав свою невдалу спробу захоплення міста Кадеш (територія сучасної Сирії, неподалік від кордону з Ліваном) як успішну, поширюючи повідомлення про перемогу через настінні розписи (Greifeneder et al., 2020).

Винайдення друкарського верстата у 1493 році уможливив комунікацію із широкими верствами населення у більшому масштабі, тим самим збільшуючи поширення як правдивої, так і неправдивої інформації. Наприклад, у 1835 році нью-йоркська газета «The Sun» опублікувала серію статей про відкриття гуманоїдного життя на Місяці, що стало відомо як «Велика місячна містифікація» і є одним із прикладів поширення неправдивої інформації із елементами теорії змов у XIX столітті (Posetti & Matthews, 2018).

Інтернет та розвиток соціальних медіа настільки спростили поширення інформації, що кожна персональна сторінка може стати інструментом поширення інформації на масову аудиторію. І попри досить

глибоку історію існування інформації із зловмисним наміром, дослідження на цю тему з'являються після Другої світової війни, і особливо ґрунтовно такі студії розвиваються протягом останніх 10 років, коли загрози від неправдивої інформації стали невідворотніми.

На Рис.1.1. та Рис.1.2. зображено статистику запитів «misinformation» та «fake news» у пошуковій системі Google станом на 14 березня 2024 року. Цифри показують популярність пошукового терміна відносно найвищої точки на графіку від початку збору статистики у 2004 році. 100 – це пік популярності терміна. Так ми бачимо, що на Рис.1.1. зображено період першого зростання запити «fake news», що припадає на час передвиборчої президентської кампанії у США, коли прихильники кандидата Дональда Трампа почали використовувати поняття «fake news» як одну з технік політичної кампанії (Bovet & Makse, 2019).

Рис.1.1.

Статистика запитів «misinformation» та «fake news» у пошуковій системі Google (листопад 2016)

На Рис.1.2. бачимо період, коли кількість запитів «fake news» досягла піка. Саме у березні 2020 із початком пандемії COVID-19 стало зрозуміло, що поширення і віра у неправдиву інформацію може наразити людей на смертельну загрозу. Цей період також відзначився зростанням пошукового запити для терміну «misinformation».

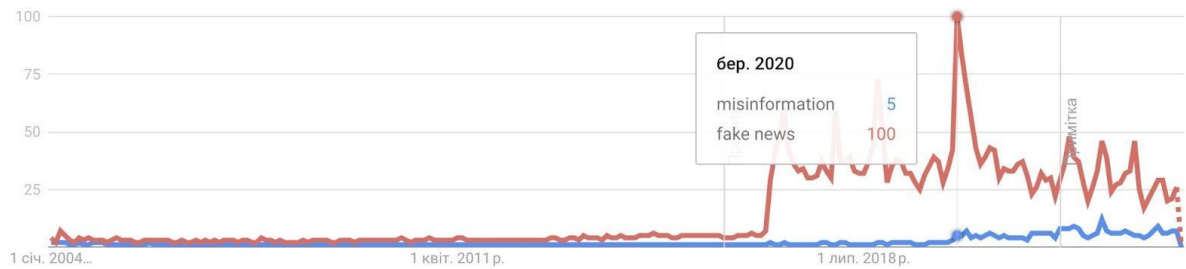

Рис.1.2.

Статистика запитів «misinformation» та «fake news» у пошуковій системі Google (бер. 2020)

Саме із цих двох періодів починається сучасне розуміння і вивчення впливу неправдивої інформації на життя людей, які фактори впливають на розрізнення інформації, її поширення тощо. Це спричинило бум не лише у сфері вивчення поширення неправдивої інформації з погляду психології, але й з погляду інших дисциплін.

Наприклад, у домені правничих наук дослідники вивчають межі між забезпеченням свободи слова та регуляцією неправдивого шкідливого контенту у соціальних мережах (Jhaver & Zhang, 2023; Lazer et al., 2018; Sunstein, 2021). А дослідження в галузі комп'ютерних наук зосереджені на розробці алгоритмів, які передбачають та розпізнають джерела неправдивої інформації в мережі Інтернет (Conroy et al., 2015). Науковці у галузі політології та соціології досліджують вплив неправдивих наративів на політичні та громадянські дії людини, що піддалася вірі у неправдиву інформацію (De Angelis et al., 2022; Littrell et al., 2023; Sadiq & Mathew, 2022), а також вивчають зв'язок між неправдивою інформацією та довірою у суспільстві (Pierre, 2020; Ognyanova et al., 2020).

Водночас значна частина досліджень впливів неправдивої інформації припадає на предмет саме психології як дисципліни. Саме психологія дозволяє вивчати здатність розпізнавати правдивість інформації,

що є першим кроком у взаємодії людини із будь-якою інформацією і є предметом цього дослідження.

Наведемо кілька базових психологічних теорій щодо механізмів, як людина загалом опрацьовує інформацію. Зокрема, запропонована Д. Kahneman теорія подвійного процесу судження (англ. dual process theory) стверджує, що у людей є два механізми для оцінки нової інформації, яка надходить через наші відчуття. Перший процес (Система 1), який називається автоматичним, вимагає мало зусиль і є швидким, ефективним і «когнітивно дешевим». По суті, коли інформація надходить, вона негайно пов'язується з чимось уже відомим і обробляється або «зберігається» належним чином. Другий процес (Система 2) називається керованим. Контрольовані процеси є повільнішими, більш когнітивними та вимагають свідомої уваги (Kahneman, 2011).

Хоча теорія Д. Kahneman передбачає два процеси, дослідники розрізняють широкий спектр від найбільш автоматизованих до найбільш контрольованих процесів. Повністю автоматичні процеси — це ті, які є абсолютно ненавмисними та відбуваються з невеликим або будь-яким когнітивним усвідомленням. Для процесів із вищою потребою контролю люди потребуватимуть додаткової інформації та осмислюватимуть її точність (Fiske & Taylor, 2016).

Можемо виснувати, що перший механізми обробки інформації є адаптивним і допомагає людині швидко систематизувати інформацію, осмислити її та прийняти рішення щодо дії. Однак саме він робить людину вразливою до помилок і неправильної обробки інформації. Дослідники G. Pennycook та D. Rand виявили, що люди, які були більш схильні глибоко міркувати над проблемами, демонстрували вищу здатність відрізнити фейки від справжніх новин. Дослідження показало, що сприйнятливність до неправдивих новин зумовлена більш «лінивим мисленням», ніж усталеними

переконаваннями. Тож можна дійти висновку, що використання більш контрольованих та менш автоматичних процесів прямо впливає на ймовірність блокування дезінформації (Pennycook & Rand, 2019).

Сучасні дослідження також показують, що оскільки люди намагаються мінімізувати когнітивні зусилля під час обробки інформації, контент, який вимагає менше зусиль для обробки, стає більш привабливим і швидше поширюється (Alhabash et al., 2018).

Наукові праці пов'язують віру в неправдиву інформацію з емоціями, які переживає людина. Зокрема відзначають, що контент, який викликає сильні емоції, є більш вірусним (Goel et al., 2016; Milkman & Berger, 2014).

Теорія подвійного процесу судження пояснює це тим, що аналітичне мислення, а не емоційне, призводить до правильних суджень (Evans, 2003) і це підтверджується сучасними дослідженнями (Bagó et al., 2020; Pennycook & Rand, 2019). І навпаки, віру людини в емоційний контент пов'язують із поширенням дезінформації або вірою в теорії змови (Garrett & Weeks, 2017; Martel et al., 2020; Weeks, 2015).

З теорії подвійного процесу судження виводять також ефект ілюзорної правди — те, про що ми вже чули, здається нам більш правдивим ніж те, що є для нас новим. Більш знайома (повторно представлена) інформація з більшою ймовірністю запам'ятається як правдива і перейде до першого механізму оцінки інформації (Dechêne et al., 2009; DiFonzo et al., 2016).

Оброблювана частота (англ. *processing fluency*) є основним когнітивним механізмом, що впливає на сприйняття повторюваних тверджень як правдивих: що частіше твердження повторюється, то більш знайомим воно стає, тож його легше обробити. Іншими словами, мозок використовує частоту як сигнал правди. Дослідження показують, що попереднє знайомство із фейковою новиною підвищує їх сприйняття як

точне; ілюзорна правда працює як для правдивих, так і для неправдивих тверджень; попередні знання не обов'язково захищають людей від ілюзорної правди (Van Der Linden, 2022).

Теорія подвійного процесу стала основою для формування похідних теорій, що розвивають дослідження у напрямі сприйняття неправдивої інформації. Наприклад, *information manipulation theory* стверджує, що місінформація має свою «мову», яка спрямована на сприйняття людиною інформації за першою, автоматичною схемою (McCornack et al., 2014).

Іншою теорією, що пояснює здатність до розпізнавання інформації, є теорія когнітивного дисонансу. Вона передбачає, що два або більше елементи знань, які тематично пов'язані, але суперечать один одному, спричиняють стан дискомфорту. Тому люди мотивовані зменшити конфлікт або зняти дисонанс від цих протилежних знань (Harmon-Jones, 2012; Taddicken & Wolff, 2020).

Когнітивний дисонанс впливає на поведінку кількома способами. Дослідник Е. Harmon-Jones узагальнює кілька парадигм в межах теорії когнітивного дисонансу, що демонструють вплив на судження людей та їх поведінку, ці парадигми використовують зокрема і для поширення неправдивої інформації (Harmon-Jones, 2019):

- Послідовність норм (англ. *Norms consistency*) — з більшою ймовірністю люди довірятимуть інформації, яка відповідає їхнім попереднім нормам, переконанням і діям.
- Спонування до відповідності (англ. *Induced compliance*) — з більшою ймовірністю люди змінять свої переконання, якщо діятимуть у спосіб, який узгоджується з новими переконаннями, не приносячи їм прямої користі або не приносячи їм жодної користі. Натомість, якщо дія принесе їм пряму усвідомлену користь, люди будуть менш

схильними до зміни переконання відповідно до дії, за яку отримують користь.

- Спростування віри (англ. Belief disconfirmation) люди з більшою ймовірністю дотримуватимуться віри в не підтверджену інформацію, якщо вони вірять, що група, з якою вони себе ідентифікують, все ще вірить у цю інформацію.
- Виправдання зусиль (англ. Effort justification) — люди з більшою ймовірністю будуть підтримувати віру у свої переконання, якщо їм доводиться докладати зусиль для цього, зокрема фінансових.
- Вільний вибір (англ. Free choice) – люди з більшою ймовірністю будуть мати стійке переконання, якщо у них є відчуття, що вони добровільно вирішили повірити у це.

Саме на цих теоретичних основах засновуються сучасні дослідження здатності розпізнавати правдивість інформації. Зокрема, більшість досліджень у галузі психології засновується на пошуку предикторів того, чи повірить людина тій чи іншій інформації. Наприклад дослідники вивчають вплив попередніх політичних вподобань (Enders et al., 2022; Gupta et al., 2023), персональних рис (Enders et al., 2023), поглядів найближчого оточення (Gupta et al., 2023), емоційності повідомлення (Martel et al., 2020), тощо.

Окремо, науковці вивчають найкращі способи подолання віри у місінформацію, вивчають вплив інокуляції (авт. прим. спростування неправдивої інформації заздалегідь, зустрічається також термін «пребанкінг») та дебанкінгу (авт. прим. спростування неправдивої інформації, що вже поширилась) (Lewandowsky et al., 2012; Pennycook & Rand, 2022; Traberg et al., 2023). Ці студії є основою предмета вивчення розпізнавання правдивості інформації у сучасній психологічній науці.

У межах цього дослідження ми тестуватимемо саме наявність або відсутність здатності людини розрізнати правдивість інформації, а також її можливий модераторний вплив на адаптацію людей до надзвичайної ситуації.

1.3. Особливості здатності розпізнавати правдивість інформації при патопсихологічних порушеннях

Одним із наслідків розвитку теорії подвійного процесу судження на початку XXI століття стала гіпотеза про зв'язок знижених когнітивних функцій із нижчою здатністю розпізнавати правдивість інформації. Науковці припускали, що знижені когнітивні функції будуть ускладнювати для людини використання Системи 2. Це підтвердилося декількома дослідженнями із великими вибірками, що показали кореляцію між когнітивною рефлексією (здатністю частіше використовувати рефлексію над інтуїцією для пошуку правильної відповіді) та здатністю розпізнавати правдивість інформації (Pennycook & Rand, 2019; Toplak et al., 2011; Swami et al., 2014).

Зокрема, використовуючи Тест когнітивної рефлексії (англ. cognitive reflection test, CRT) (Frederick, 2005), дослідження Pennycook et al. (2012) показало асоціацію між вищими результатами тесту та нижчим рівнем віри у паранормальні явища, а інше дослідження Swami et al. (2014) виявило зв'язок між вищим рівнем тесту та нижчим рівнем віри у конспірологічні твердження. Також студії останніх років показали зв'язок між вищими результатами тесту та нижчим рівнем довіри до неправдивих новин (Pennycook & Rand, 2019) та поширенням місінформації у соціальних мережах., н.п. Pennycook et al. (2020), і навпаки поширенням більшої кількості інформації із надійних джерел у соціальних мережах (Mosleh et al., 2021).

Водночас відомо, що деякі розлади психічного здоров'я асоціюються із зниженим рівнем когнітивних здатностей. Так Когнітивна модель А. Бека (Beck, 1963) однією із перших пов'язала когнітивні здатності із патопсихологічними симптомами, зокрема, депресією. З 60-х років ХХ століття модель зазнала багатьох доповнень та корекцій, проте не втратила актуальності та була розвинена у похідні теорії, наприклад, Загальну когнітивну модель (англ. The Generic Cognitive Model) (Beck & Haigh, 2014).

Дослідження останніх років, засновані на згаданій теоретичній моделі, підтверджують зв'язок між когнітивними здатностями та певними розладами. Загалом, багато досліджень показують зв'язок між когнітивними здібностями та депресією (Iosifescu, 2012; McIntyre et al., 2013; Semkowska et al., 2019; Wang et al., 2022).

Зокрема, дослідження М. Jokela (2022) у 2021 показало, що вищі когнітивні здібності пов'язані з нижчими рівнями депресії та тривоги, а також з вищим позитивним впливом і задоволеністю життям. Додатково автор зазначає, що величина асоціацій когнітивних здібностей були більшими, ніж стандартизовані коефіцієнти освіти, сімейного доходу, С-реактивного білка та інтерлейкін 6 (маркерів запального процесу), і вони були приблизно такими ж, як і у змінної із кількістю друзів. Тому автор зазначає, що когнітивні здібності можна розглядати принаймні нарівні з іншими поширеними факторами ризику поганого психічного здоров'я, як-от соціально-демографічні та біологічні фактори (Jokela, 2022).

Також багато праць надають послідовні докази труднощів у основних когнітивних здатностях (як-от пам'ять, увага, мова, сенсорні та моторні функції) у людей з психотичними розладами (Hochberger et al., 2018; Hochberger et al., 2020; Iosifescu, 2012; Schaefer et al., 2013; Wang et al., 2022).

Хоча когнітивний дефіцит часто описується як «основна» ознака шизофренії, він не був включений як діагностичний критерій шизофренії або будь-якого іншого психотичного розладу в DSM 5. Водночас, DSM 5 стверджує, що «багато осіб із психотичними розладами мають порушення в низці когнітивних областей, які передбачають функціональний статус» (American Psychiatric Association, 2013). А. Е. Pinkham і J. С. Badcock зазначають, що оскільки когнітивні дефіцити чітко передують виникненню шизофренії та виникають на всіх стадіях захворювання, вони включені в клінічні моделі стадії шизофренії та повинні враховуватися при плануванні лікування (Pinkham & Badcock, 2020).

Попри наявні дослідження, що пов'язують здатність розпізнавати правдивість інформації із когнітивними здатностями, а також аналізують когнітивні здатності у зв'язку з патопсихологічними симптомами, існує небагато досліджень, присвячених кореляції здатності розпізнавати правдивість інформації та патопсихологічних симптомів. Нижче ми розглянемо праці, в яких ідеться про наявність чи відсутність такого зв'язку.

Так у дослідженні 2022 року, А. Escolà-Gascón et al. (2023) досліджували психологічні та психопатологічні профілі людей, що є більш сприйнятливими до споживання фейкових новин. Отримані дані на вибірці у 1452 респондентів засвідчили, що люди з високими показниками рис шизотипії, параної, демонстративних рис характеру більш вразливі до віри у фейкові новини. Дослідження показало, що люди, які не ефективно виявляють фейкові новини, як правило, мають вищий рівень тривоги, як щодо стану тривоги, так і рис тривожності. Ці люди також дуже схильні до навіювання (англ. suggestibility) та прагнуть до сильних емоцій. Водночас, дослідження не показало зв'язку між вірою у неправдиві новин та позитивною психотичною симптоматикою, афективними станами настрою

та вживанням психоактивних речовин (ризиками залежності) (Escolà-Gascón et al., 2023).

У своїй праці А. М. Enders (2023) перевіряв потенційний зв'язок між схильністю до конспірологічного мислення та 34-ма різними психологічними, політичними та соціальними характеристиками. Дослідження виявило, що антисоціальні риси особистості, як-от так звана «темна тріада», що включає риси нарцисизму, макіавеллізму і психопатію, а також догматизм і схильність до суперечок, є суттєвими предикторами до конспірологічного мислення (Enders et al., 2023).

Праця «Beliefs in Conspiracy Theories and Misinformation About COVID-19: Comparative Perspectives on the Role of Anxiety, Depression and Exposure to and Trust in Information Sources», присвячена зв'язку між патопсихологічними симптомами та здатністю розрізняти правдивість інформації, має одну із найбільших вибірок серед схожих досліджень. У ній D. De Coninck на прикладі вибірки із восьми країн (Бельгія, Канада, Англія, Філіппіни, Гонконг, Нова Зеландія, США, Швейцарія) з 8,806 респондентів перевіряв, як контакт із джерелами інформації, довіра до них, а також тривожність і депресія пов'язані із вірою у теорії змови та місінформацію під час пандемії COVID-19 (De Coninck et al., 2021).

Результати дослідження D. De Coninck (De Coninck et al., 2021) відрізняються від згаданого раніше дослідження А. Escolà-Gascón (Escolà-Gascón et al., 2023) та ін. У більшості країн вибірки тривога не була пов'язана з вірою в теорії змови чи місінформацію, лише у Гонконгу був зафіксований зв'язок між вищим балом за шкалою GAD-7 та нижчим рівнем віри у теорії змови чи місінформацію. Натомість дослідження показало на'явність зв'язку між депресивними симптомами та вірою у теорії змови чи місінформацію у різних країнах. Результати показують, що у всіх

країнах, крім Канади та Філіппін, вищий бал за шкалою RHQ-9 асоціювався з більшою вірою у теорії змови чи місінформацію (De Coninck et al., 2021).

Цікавою знахідкою дослідження в контексті нашої роботи є висновок що і депресія і тривога є медіаторами у зв'язку між експозицією до джерел інформації та вірою у місінформацію та теорії змови. Дослідження також показало міцний зв'язок між експозицією до традиційних ЗМІ і нижчим рівнем тривоги та депресії, і навпаки — наявність зв'язку між експозицією до цифрових медіа та особистих контактів з вищими показниками симптомів тривоги та депресії (De Coninck et al., 2021).

Ця праця також показала, що старші респонденти більше вірили в теорії змови, але менше вірили в місінформацію порівняно з молодшими респондентами, а жінки показали нижчий рівень віри в теорії змови та місінформацію, ніж чоловіки (De Coninck et al., 2021).

A Taylor, S. у своїй роботі 2020 року відзначив також інший зв'язок із вірою у теорії змови. А саме, що у випадку надзвичайної ситуації (у дослідженні такою стала пандемія COVID-19) пошук інформації може навіть посилити рівень дистресу, адже людина в результаті споживає нову інформацію, яка викликає стрес, зокрема через графічні зображення, місінформацію та теорії змови. Цей процес на думку дослідників складає цикл Ковідного стресового синдрому (англ. The COVID stress syndrome) (Taylor et al., 2020).

Схоже спостереження знаходимо і в більш ранньому дослідженні зв'язку між стресом, тривогою та вірою в теорії змови. Результати V. Swami et al. (2016) свідчать, що два окремі індекси психологічного стресу були позитивно пов'язані з вірою в теорії змови. І навпаки, показники тривоги не мали значущого зв'язку із вірою в теорії змови (Swami et al., 2016). Автори припускають, що низький зв'язок із тривогою може бути виявлений, адже тривога в основному реактивна за своєю природою. Відповідно, люди з

високим рівнем тривоги сильніше реагують на стресові події, але за відсутності стресу, як правило, не відчують більше тривоги, ніж люди з низьким рівнем тривожності. Іншими словами, саме переживання стресу може бути фактором, що впливає прийняття конспірологічного світогляду.

Тож можемо підсумувати, що існує небагато досліджень, які б пов'язували здатність розпізнавати правдивість інформації та патопсихологічні симптоми. Разом із тим, наявні дослідження показують наявність зв'язку із депресивними, тривожними, психотичними патопсихологічними симптомами, а також із деякими рисами особистості. Однак це питання потребує подальших досліджень.

1.4. Теоретична модель дослідження

У межах дослідженнями ми припускаємо, що під впливом воєнного стану підвищується ймовірність розвитку патопсихологічних симптомів. А також пов'язуємо патопсихологічні симптоми із нижчою психологічною адаптацією осіб до умов воєнного стану. Додатково, ми припускаємо наявність оберненого зв'язку між патопсихологічними симптомами та здатністю розпізнавати правдивість інформації, а також прямий зв'язок між здатністю розпізнавати правдивість інформації та психологічний патогенез тривожної симптоматики частково зумовлений симптомами адаптацію осіб до воєнного стану. У такому випадку здатність розпізнавати правдивість інформації виступатиме медіатором між патопсихологічними симптомами та психологічною адаптацією осіб до воєнного стану.

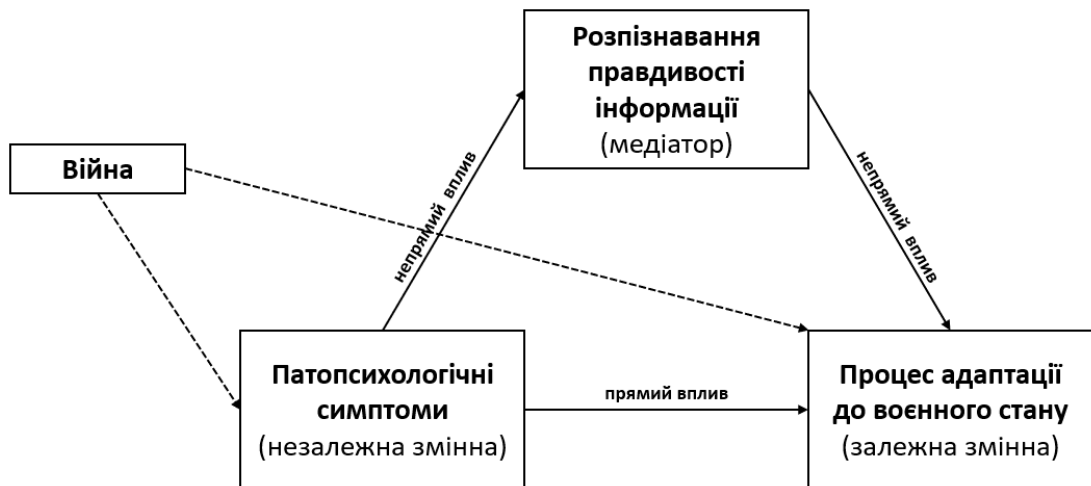

Рис.1.3.

Теоретична модель дослідження

Висновки до Розділу 1

У цьому розділі дипломної роботи детально розглянуто вплив воєнних дій на психічне здоров'я і поведінку людей, здатність розпізнавання правдивості інформації, а також її зв'язок із стресом та патопсихологічними симптомами. Значний наголос зроблено на теоретичних моделях адаптації та їхньому застосуванні до вивчення психологічних наслідків воєнного стану.

Розділ присвячено дослідженню особливостей психологічної адаптації до воєнного стану, зокрема зазначено, що воєнні дії в Україні викликають значний психічний тиск, що може призводити до серйозних змін у поведінці та психіці людини. Підкреслюється, що такі умови можуть спричинити перехід психіки у стан виживання, що відображається у радикальних змінах у звичайному способі поведінки. У підрозділі розглянуто поняття викликаного війною стресу та складові психологічної адаптації.

Обговорюється здатність розпізнавати правдивість інформації, яка набуває особливого значення в умовах стрімкого розвитку Інтернету та соціальних мереж. Зазначається, що здатність відрізнити правдиву інформацію є предметом досліджень у галузі психології, розглянуто основні наукові дослідження на цю тематику. Також було розглянуто теоретичні моделі сприйняття інформації людиною, які краще пояснюють процеси, що обумовлюють здатність розпізнавати правдивість інформації.

Проаналізовано, що під час стресу здатність сприймати та обробляти інформацію знижується, а також, що різноманітні дослідження показують зв'язок між певними патопсихологічними симптомами та здатністю розпізнавати правдивість інформації.

На основі розглянутих теоретичних моделей та досліджень в останньому підрозділі було розроблено теоретичну модель даного дослідження.

РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Методологічна модель авторського опитувальника з вимірювання здатності розпізнавати правдивість інформації

Опитувальники з вимірювання здатності розпізнавати правдивість інформації у світі розробляються переважно на основі правдивих та неправдивих заголовків новин. Дослідники G. Pennycook та D. Rand у статті «The Psychology of Fake News» справедливо зазначають, що існує два принципово різні способи концептуалізації віри в правдиву та неправдиву інформацію (Pennycook & Rand, 2021).

Один із поширених підходів полягає у вимірюванні, наскільки людина вірить у неправдиву інформацію у зв'язку з правдивою інформацією. Здатність розпізнавати інформацію тоді обчислюється як віра в правдиві новини мінус віра в неправдиві новини (подібно до «чутливості»), і фіксує загальну точність переконань людини. Інший підхід полягає в тому, щоб зосередитися на загальній вірі або мірі, якою люди вірять новинам незалежно від їх точності (показник розраховується як середній або сума віри в правдиві новини та віри в неправдиві новини, наближено до обчислення «упередженості») (Pennycook & Rand, 2021).

Як правило, дослідники створюють заголовки новин або публікації в соціальних мережах та включають їх у тест (Maertens et al., 2021; Roozenbeek & Van Der Linden, 2019) або вибирають їх з надійної бази даних перевірки фактів (Cook et al., 2017; Guess et al., 2020; Swire et al., 2017). Учасники тесту можуть оцінювати надійність, намір поширити, точність або маніпулятивність цих заголовків за шкалою Лайкерта або бінарною шкалою (правди/хибності) (Maertens et al., 2023).

У пов'язаних наукових працях співвідношення «правда-неправда» часто відрізняється: в деяких дослідженнях подаються лише неправдиві новини (Roizenbeek et al., 2020), а в інших — співвідношення правдивих та неправдивих повідомлень (Pennycook & Rand, 2019; Roizenbeek, Maertens, et al., 2020) Іноді новини подаються у вигляді лише заголовку, а часом дослідники подають заголовки разом із зображенням (Pennycook & Rand, 2019).

Розглянувши різні варіанти опитувальників із розпізнавання правдивості інформації, ми вирішили розробити авторський україномовний опитувальник із вимірювання здатності розпізнавати правдивість інформації. Передусім створення авторської версії опитувальника зумовлене тим, що новинні заголовки зібрані в закордонних опитувальниках є неактуальними та незрозумілими для української аудиторії. За основу ми взяли опитувальник MIST (Maertens et al., 2023b) та опитувальник розроблений David De Coninck et al для дослідження проведеного у 2021 (De Coninck et al., 2021).

Авторський опитувальник засновується на підході вимірювання «чутливості» згаданому вище. Він складатиметься загалом із 16 новинних заголовків, із яких 4 буде фейковими новинами, 4 неправдивими (конспірологічними) заголовками та 8 правдивих тверджень. Шкала оцінювання для респондентів буде бінарною (правда/ неправда).

Процедура створення авторського опитувальника включав чотири етапи:

- Перший етап — відбір заголовків.

Відбір правдивих заголовків відбувається на основі новин із джерел, що потрапили, що «білого списку» медіа відповідно до моніторингу Інституту масової інформації у 2023 році (*Онлайн-медіа, Що Стали Найякіснішими: Білий Список Другого Півріччя 2023*, 2023), зокрема,

Суспільне, Громадське, «Ліга», «Українська правда», Укрінформ, ZN.ua, «Бабель», НВ та «Еспресо». Збір неправдивих заголовків відбувається через фактчекерські організації (авт. прим. ті організації, які займаються перевіркою правдивості інформації) або медіа, що займаються перевіркою та спростуванням неправдивої інформації, як-от Детектор медіа, VoxCheck, Texty.org, «Бабель», НотаЄнота, StopFake, «Справді», ВООЗ. У межах цього етапу ми формуємо базу з понад ста новинних заголовків (правдивих та неправдивих).

- Другий етап — скорочення кількості заголовків.

Наступний етап передбачає відбір тверджень для розміщення у тесті. На основі таких критеріїв як актуальність тематики, тематична різноманітність, зрозумілість для української аудиторії, відсутність повторів, було відібрано 32 твердження.

- Третій етап — експертне опитування.

Етап передбачає виключення із опитувальника таких заголовків, що 5 експертів із медіаграмотності та протидії дезінформації не змогли ідентифікувати правильно у процесі опитування, та до яких вони висловили свої зауваження. До переліку експертів увійшли представники таких профільних організацій як IREX в Україні, ГО «Опора», Texty.org та Digital Forensic Research Lab (The Atlantic Council).

- Четвертий етап — пілотне тестування /фіналізація.

У ході трьох міні-груп відбувається пілотне тестування авторського опитувальника із 20-ти заголовків. Після тестування авторського опитувальника, учасникам запропоновано пройти опитувальник MIST та вказати свої результати із нього. Після цього відбувається обговорення обох опитувальників із учасниками для збору детальнішої інформації щодо досвіду та думок учасників. Критеріями

включення до фокус-груп стали: проживання в Україні протягом останнього року, знання англійської мови на рівні B2 та вище, відсутність спеціальної освіти чи навчання у сфері медіаграмотності. Кожна фокус-група складається з мінімум трьох учасників, містила представників різних статей. У групах беруть участь люди, що проживають у різних регіонах України. Результати обох тестів (авторського опитувальника та MIST) перевірятимуться кореляцією за трьома критеріями тестів: загальне розпізнавання правдивості інформації, розпізнавання правдивої інформації, розпізнавання неправдивої інформації. На основі отриманої інформації автори фіналізують 16 тверджень, що увійдуть в основну версію авторського опитувальника.

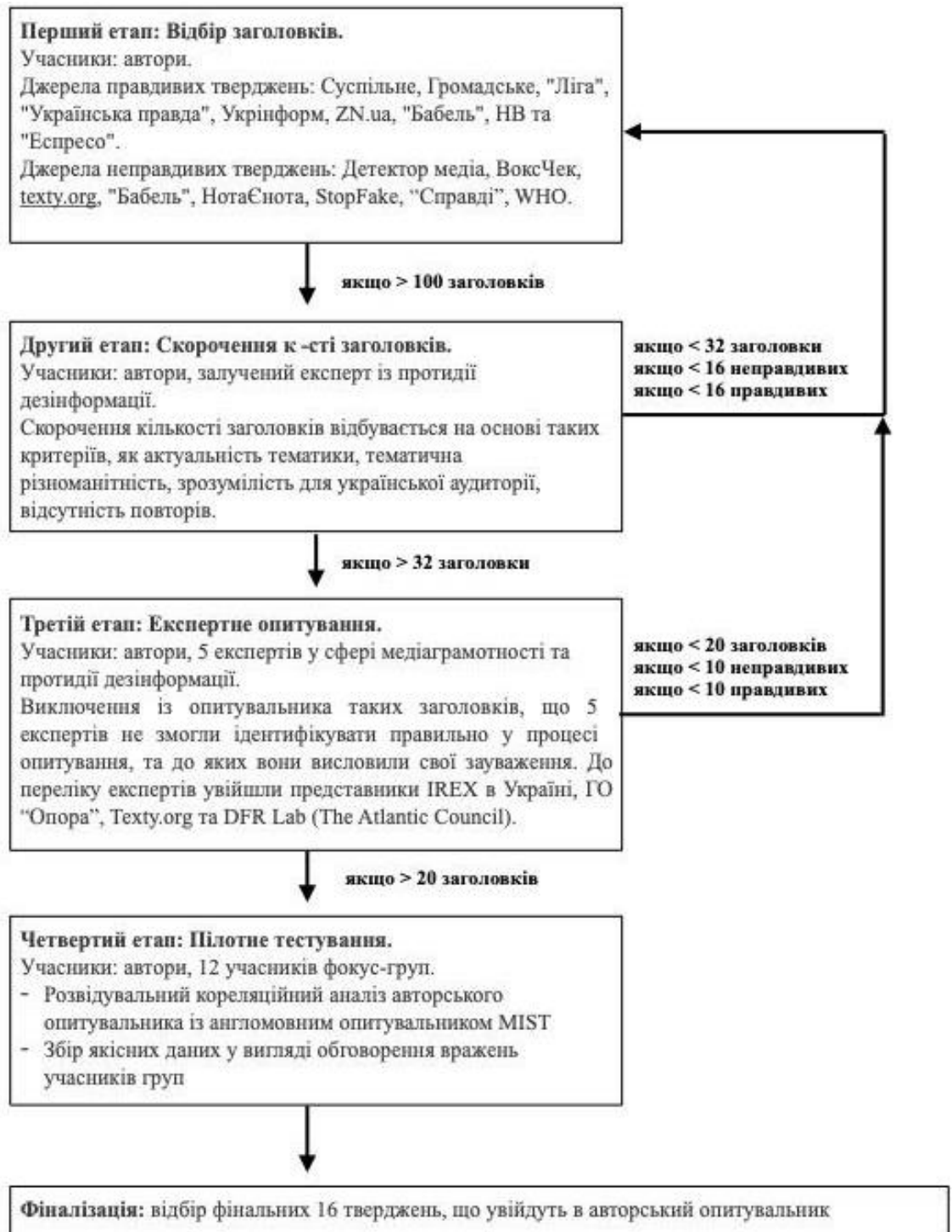

Рис.2.1.

Протокол розробки авторського опитувальника із вимірювання здатності розпізнавати правдивість інформації

2.2. Опис групи досліджуваних та методик опитування

Наше дослідження є пілотним для тестування авторського опитувальника із розпізнавання правдивості інформації, а також для тестування гіпотези про модераторний вплив здатності розпізнавати правдивість інформації між патопсихологічними симптомами та психологічною адаптацією осіб до воєнного стану, тому опитування не має на меті бути репрезентативним для населення України.

Критерії включення учасників:

- добровільна згода на участь у дослідженні;
- вік від 18 років;
- проживання в Україні протягом понад 6 місяців на момент проведення дослідження.

Критерії виключення:

- наявність психічних розладів діагностованих до початку широкомасштабного вторгнення (шизофренії, біполярного афективного розладу, obsесивно-компульсивного розладу, простої фобії, генералізованого тривожного розладу);
- наявність психоорганічних порушень, інтелектуальна неповносправність.

Для опитування був використаний авторський опитувальник із розпізнавання правдивості інформації та психодіагностичні шкали, представлений нижче. Для вимірювання патопсихологічних симптомів була використана шкала «The Symptom Checklist-90-Revised (SCL-90-R)» (Vaughn, 2011), оскільки вона комплексно досліджує симптоми пов'язані із такими симптомами: соматизацією, obsесивно-компульсивним розладом, міжособистісною сенситивністю, депресією, тривожністю, ворожістю, фобією, параноїдальними ідеями, схильністю до психотичних реакцій.

Враховуючи описане у теоретичному розділі, ми будемо вимірювати адаптацію особи до воєнного стану за допомогою шкали Perceived Stress Scale (PSS-10) (Cohen et al., 1983), шкали «Acceptance and Action Questionnaire (AAQ-II)» (Bond et al., 2011) для виміру психологічної гнучкості в надзвичайних умовах та шкалу резильєнтності «The Connor-Davidson Resilience Scale» (Connor & Davidson, 2003). Всі ці методики перекладені УіКПТ, ІПЗ УКУ, а адаптована українською мовою шкала резильєнтності доступна онлайн.

Опитування також містить блок із такими демографічними запитаннями до респондентів: стать; вік; рівень освіти; сімейний стан; розмір населеного пункту; переміщення у зв'язку з бойовими діями у безпечніші регіони України чи закордон; тип медіа, інформацію з якого споживає респондент. Також у цьому блоці включене запитання, чи був респондент свідком травматичних подій пов'язаних із війною.

Математико-статистичні методи, які заплановано використовувати для опрацювання даних: описова статистика, кореляційний аналіз, регресійний аналіз. Для опрацювання даних буде використано модуль для статистичної обробки даних IBM SPSS Statistics 29.0.

2.3. Етапи проведення дослідження

1. Вивчення та опис основних теоретичних засад роботи, побудова теоретичної моделі дослідження.
2. Обрання методик для вимірювання патопсихологічної симптоматики, психологічної адаптації до воєнного стану.
3. Розробка авторського опитувальника з розпізнавання правдивості інформації: відбір тверджень, експертна оцінка, тестування опитувальника на прикладі фокус-груп, розрахунок результатів кореляцій результатів фокус-груп з тестом MIST.

4. Програмування та тестування основного опитувальника, що включає авторський опитувальник, SCL-90-R, AAQ-II, PSS-10, CD-RISC 10, скринінгові запитання, додаткові запитання, демографічні запитання.
5. Проведення опитування, рекрутинг респондентів.
6. Обробка та аналіз отриманих даних.
7. Написання висновків та подальших рекомендацій для досліджень.

Висновки до Розділу 2

У другому розділі дипломної роботи ми зосередили увагу на розробці методології власного опитувальника для вимірювання здатності осіб розпізнавати правдивість інформації. Цей опитувальник був розроблений з огляду на специфіку української аудиторії, що вимагало адаптації іноземних моделей і підходів. Основою для створення слугували сучасні практики з використанням актуальних наукових досліджень у сфері розпізнавання правдивості інформації.

Процедура розробки опитувальника включала кілька етапів, серед яких — відбір та скорочення кількості заголовків, що використовуються для опитувальника, а також експертну оцінку і пілотне тестування через проведення міні-груп. Особлива увага була приділена валідації запропонованого опитувальника через вимірювання кореляції з іншим англомовним опитувальником MIST.

Запропонований авторський опитувальник увійшов до основного опитувальника, що є розробленим для цієї роботи. Методологічні деталі дослідження описано у підрозділі 2.2. Зокрема, викладено критерії включення та виключення респондентів, демографічні характеристики, використання психодіагностичних шкал, таких як SCL-90-R для вимірювання патопсихологічних симптомів, а також шкал резилієнтності,

психологічної гнучкості, оцінки сприйнятого стресу для аналізу стану адаптації респондентів до стресових умов воєнного стану.

Важливо зазначити, що це дослідження є пілотним, тобто в його основні немає мети екстраполювати результати на всю популяцію України. Натомість, воно слугує розвідувальним інструментом для інформування подальших досліджень у цій сфері. Із цього виходить, що запланована вибірка респондентів є піотною і не має на меті показати репрезентативність і це є основним обмеженням цього дослідження.

Водночас важливо зазначити й інші обмеження та виклики даного дослідження. Зокрема, викликом є кількість запитань в основному опитувальнику, що складає сумарно 150. Ми передбачаємо, що тривалість заповнення опитувальника складатиме щонайменше 20 хвилин, що суттєво ускладнює пошук та мотивацію респондентів. Для подолання цього виклику автори дослідження планують провести пошук респондентів не лише у віртуальному середовищі, але й наживо у публічних місцях.

Також, вибірка не є рандомізованою, а набраною за методом схожим до соціологічного методу «снігової кулі», тому може бути викривленою із у сторону таких демографічних критеріїв як рівень освіти, проживання у великих містах, медіа споживання, тощо. На етапі пілотного дослідження ми беремо це до уваги при оцінці результатів.

Іншим обмеженням дослідження є недостатня валідність авторського тесту із розпізнавання правдивості інформації. Попри те, що автори намагалися належним чином побудувати процедуру розробки авторського опитувальника відповідно до міжнародних практик, опитувальник потребує додаткової валідації на більш репрезентативних вибірках та можливої подальшої корекції. У межах цього дослідження ми беремо візьмемо до уваги при оцінці результатів.

РОЗДІЛ III. ОПИС РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Результати тестування авторського опитувальника на прикладі фокус-груп

Для тестування авторського опитувальника із розпізнавання правдивості інформації авторами було проведено три фокус-групи (міні-групи). Перші дві фокус-групи було проведено он-лайн, кількість учасників складала чотири та три особи відповідно. Третя фокус-група була проведена наживо для п'яти осіб. Загальна кількість осіб становила 12, із них – троє чоловіків, дев'ять жінок. З них сім осіб віком 18-29 років, троє осіб віком 30-39 років, одна особа віком 40-49 років, одна особа віком понад 60 років. Усі респонденти зазначили, що володіють англійською мовою на рівні вище B2, проживають в Україні більш як шість місяців та не проходили спеціального навчання із медіаграмотності.

Тривалість фокус-груп у середньому склала 50 хвилин, із них 20 хвилин респонденти відповідали на питання авторського опитувальника та опитувальника MIST, а 30 хв тривало обговорення вражень та думок респондентів після проходження тестування.

У результаті проведення фокус-груп було зібрано якісні та кількісні дані. Так з погляду якісних даних важливо зазначити, що респонденти відмічали брак контексту для розуміння новинних повідомлень англійського тесту попри володіння англійською мовою. Натомість в українському тесті респонденти були більш впевненими у своїх відповідях. Така тенденція відзначалася у всіх трьох групах. Це підтвердило нашу гіпотезу про те, що переклад чи адаптація тексту з тесту MIST не мала б успіху через відмінний інформаційний фон людей в Україні та закордоном.

Також, респонденти відзначали, що в українському тесті було легше виявити неправдиві заголовки, тоді як правдиві заголовки викликали більше

сумнівів. Це можемо пояснити експериментальним середовищем, що є відмінним від буденних обставин, що могло підняти рівень настороженості респондентів до інформації. Декілька респондентів поділилися тим, що певні неправдиві заголовки є дуже очевидно неправдивими, така оцінка переважно стосувалася заголовків із теоріями змови. У процесі фіналізації опитувальника одне із цих тверджень було замінене більш складним для визначення твердженням.

Зібрані кількісні дані (індекс розпізнавання правдивості інформації для двох шкал – авторського опитувальника та MIST) було проаналізовано на наявність нормального розподілу за допомогою критерію Шапіро-Вілка. Тест показав, що дані є близькими до нормального розподілу. За допомогою програми “Google Sheets” із розширенням “XLMiner Analysis ToolPak” також було виміряно кореляцію (за критерієм Пірсона) значень індексів розпізнавання правдивості інформації між авторським опитувальником та MIST. Значення показали високий рівень зв’язку ($r=0,67$) при рівні значущості $p<0,05$.

Підсумовуючи маємо додати, що використаний метод не можна вважати повноцінною валідацією опитувальника, а радше початковим етапом його валідації, тому попри наявну кореляцію між зазначеними опитувальниками через невелику кількість вибірки ми не можемо вважати цей зв’язок точним. Проте скористаємося цими даними для інформування наступних етапів дослідження.

3.2. Загальний аналіз даних

За допомогою рекрутингу респондентів он-лайн та наживо авторам вдалось зібрати основну вибірку для дослідження з 114 відповідей. Після застосування критеріїв виключення у вибірці для опрацювання результатів залишилось 108 відповідей респондентів.

Загальні параметри зібраної вибірки є наступними. Стать: жінки 71,9%, чоловіки 28,1% (Рис.3.1.а). Зібрано відповіді представників усіх пропонованих вікових категорій із переважанням представників віком 18-29 років (Рис.3.1.б). Вибірка містить представників із різним рівнем освіти, із суттєвим переважанням представників освітнього рівня магістра або спеціаліста (Рис.3.2.). Також зібрано відповіді представників усіх рівнів доходів, із значним переважанням представників середнього рівня достатку (Рис.3.3.). А також відповіді респондентів, що проживають населених пунктах різного розміру із переважанням відповідей респондентів, що проживають у містах-мільйонниках (Рис.3.4.).

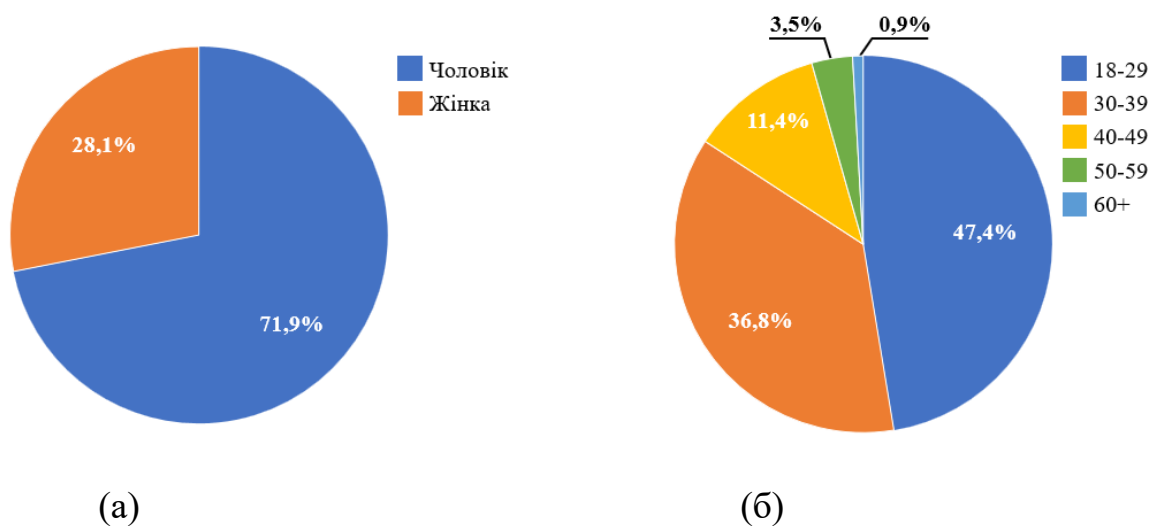

Рис.3.1.

Розподіл респондентів за (а) статтю та (б) віком

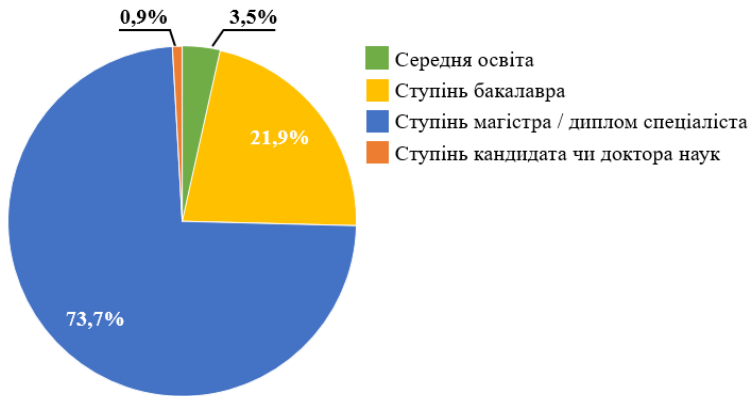

Рис.3.2.

Розподіл респондентів за рівнем освіти

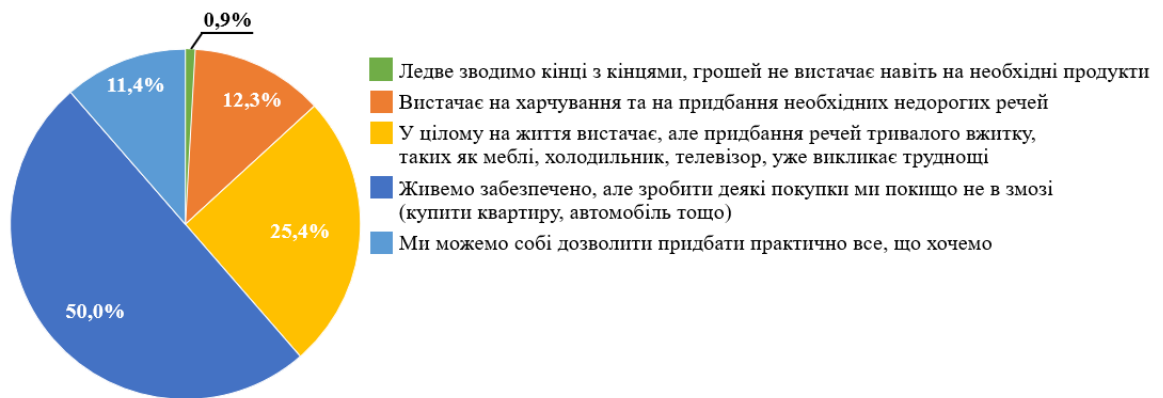

Рис.3.3.

Розподіл респондентів за рівнем доходів

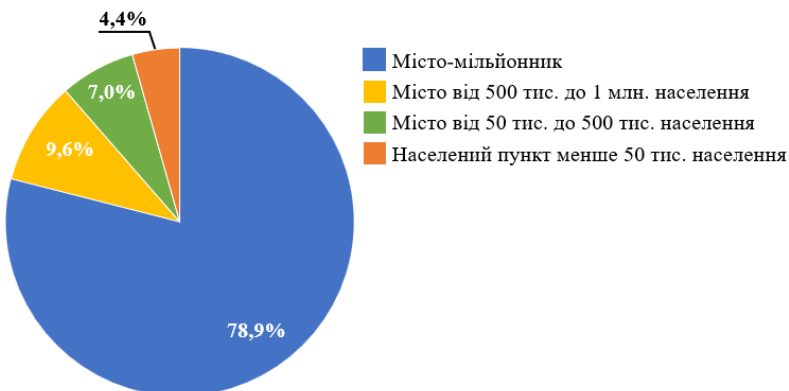

Рис.3.4.

Розподіл місцем проживання - розміром населеного пункту

Важливо зазначити, що значна частина респондентів зазначила, що вони або їх близькі були свідками травмівних подій пов'язаних із військовими діями (40,4%). Більше того, значна частина респондентів зверталися за психологічною допомогою після початку широкомасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року (45,6%). Частина респондентів (19,3%) на даний момент отримує психотерапевтичне чи медикаментозне лікування щодо проблем психічного здоров'я, що проявилися в часі війни.

Результати опитування було занесено у таблицю Google Sheets. Розрахунок результатів відбувався у програмі IBM SPSS Statistics 29.0.

Для опрацювання даних була використана описова статистика, кореляційні зв'язки за критерієм Пірсона, регресійний аналіз. Одним з перших обчислень було здійснено перевірку розподілу на нормальність за допомогою методів описової статистики – обчислення значення тесту Колмогорова-Смірнова. Розподіл у більшості когорт не є близьким до нормального.

Далі було проведено кореляційний аналіз задля визначення зв'язків між показниками шкал (Індексу розпізнавання правдивості інформації, розпізнавання правдивої інформації, розпізнавання неправдивої інформації, розпізнавання теорій змов, дев'яти критеріїв шкали SCL-90-R, AAQ-II, PSS-10, CD-RISC-10) та статтю, віком, освітою, рівнем доходів, сімейним станом, розміром населеного пункту проживання, наявністю травматичного досвіду пов'язаного із війною, наявністю досвіду переміщення у зв'язку із війною, зверненням за психологічною допомогою після 24 лютого 2022 року, типом медіа із якого респонденти отримують інформацію. Також було виміряно силу цих зв'язків. Після цього було проведено регресійний аналіз.

3.3 Результати дослідження впливу патопсихологічних симптомів на адаптацію до воєнного стану

Першою гіпотезою дослідження була теза про те, що вираженість патопсихологічних симптомів впливає на здатність до адаптації до воєнного стану. Щоб перевірити цю гіпотезу, ми провели регресійний аналіз та кореляційний аналіз, а саме критерій Пірсона, між дев'ятьма показниками шкали SCL-90-R (соматизацією, obsесивно-компульсивним розладом, міжособистісною сенситивністю, депресією, тривожністю, ворожістю, фобією, параноїдальними ідеями, схильністю до психотичних реакцій), із шкалами AAQ-II, PSS-10, CD-RISC-10, що за нашим дизайном дослідження презентують адаптацію до воєнного стану.

Окрім цього, ми виміряли кореляцію між усіма зібраними демографічними показниками (стать; вік; рівень освіти; рівень доходів; сімейний стан; розмір населеного пункту; переміщення у зв'язку з бойовими діями у безпечніші регіони України чи закордон; тип медіа, інформацію з якого споживає респондент; чи був респондент свідком травматичних подій пов'язаних із війною) та шкалами, що стосуються психологічної адаптації. Далі ми розглянемо результати відповідно до зв'язків із кожною із шкал, що презентують адаптацію.

За результатами кореляційного аналізу ми побачили наявність кореляційного зв'язку між вираженістю усіх вимірюваних патопсихологічних симптомів та шкалою AAQ-II, а також між рівнем доходів та шкалою AAQ-II. Інші демографічні показники не були статистично значущі.

Було виявлено наступну силу прямого кореляційного зв'язку між вказаними значущими показниками та шкалою AAQ-II: соматизація $r=0,380$ ($p=0,000$), obsесивно-компульсивний розлад $r=0,513$ ($p=0,000$), міжособистісна сенситивність $r=0,613$ ($p=0,000$), депресія $r=0,573$ ($p=0,000$),

тривожність $r=0,497$ ($p=0,000$), ворожість $r=0,486$ ($p=0,000$), фобія $r=0,513$ ($p=0,000$), параноїдальні ідеї $r=0,438$ ($p=0,000$), схильність до психотичних реакцій $r=0,549$ ($p=0,000$), А також обернений зв'язок між рівнем доходів $r=-0,312$ ($p=0,001$).

Всі ці статистично значущі кореляційні зв'язки із шкалою AAQ-II підсумовано у межах Рис.3.5.

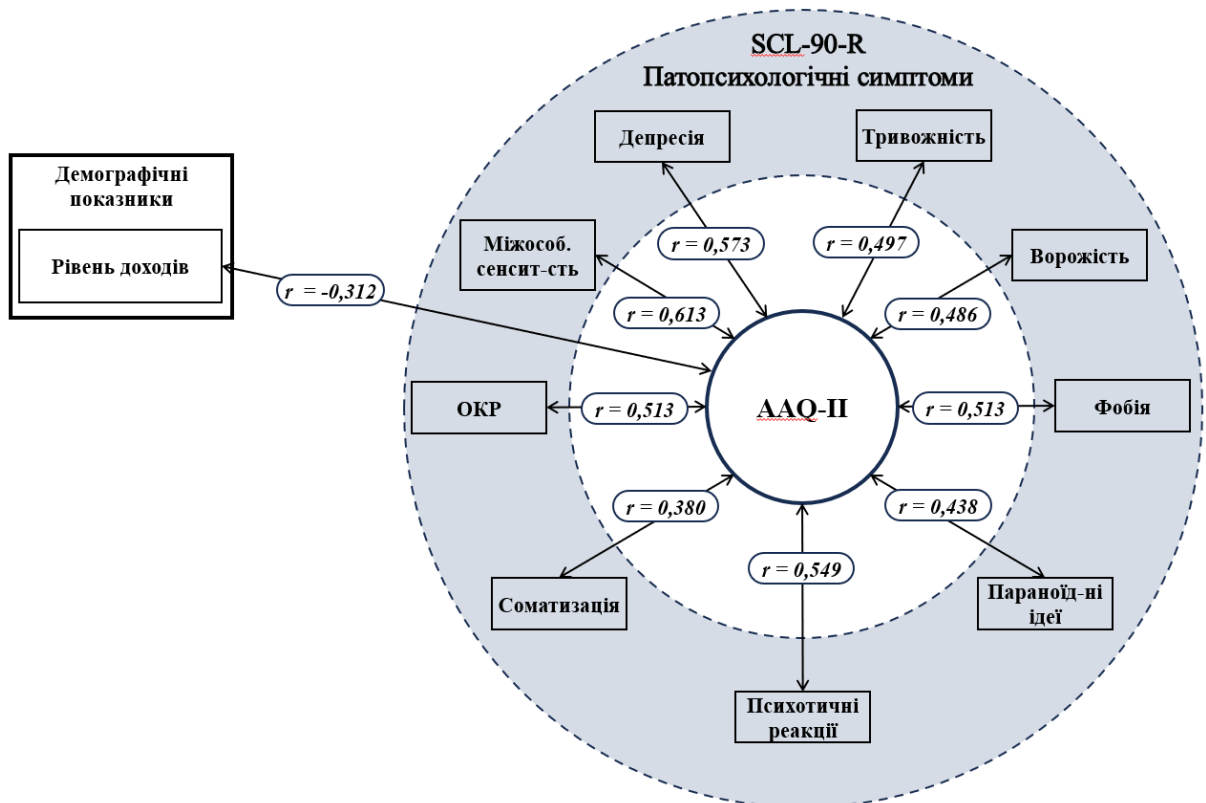

Рис.3.5.

Кореляційна плеяда шкали AAQ-II

За аналогією із результатами аналізу шкали AAQ-II, зі шкалою PSS-10 ми побачили наявність статистично значущого кореляційного зв'язку між вираженістю усіх вимірюваних патопсихологічних симптомів та шкалою PSS-10, а також між рівнем доходів та шкалою PSS-10. Інші демографічні показники також не були статистично значущі.

Було виявлено наступну силу прямого кореляційного зв'язку між вказаними значущими показниками та шкалою PSS-10: соматизація $r=0,448$

($p=0,000$), обсессивно-компульсивний розлад $r=0,712$ ($p=0,000$), міжособистісна сенситивність $r=0,606$ ($p=0,000$), депресія $r=0,735$ ($p=0,000$), тривожність $r=0,675$ ($p=0,000$), ворожість $r=0,589$ ($p=0,000$), фобія $r=0,531$ ($p=0,000$), параноїдальні ідеї $r=0,481$ ($p=0,000$), схильність до психотичних реакцій $r=0,569$ ($p=0,000$). А також обернений зв'язок між рівнем доходів $r = -0,267$ ($p=0,003$).

Всі ці статистично значущі кореляційні зв'язки із шкалою PSS-10 підсумовано у межах Рис.3.6.

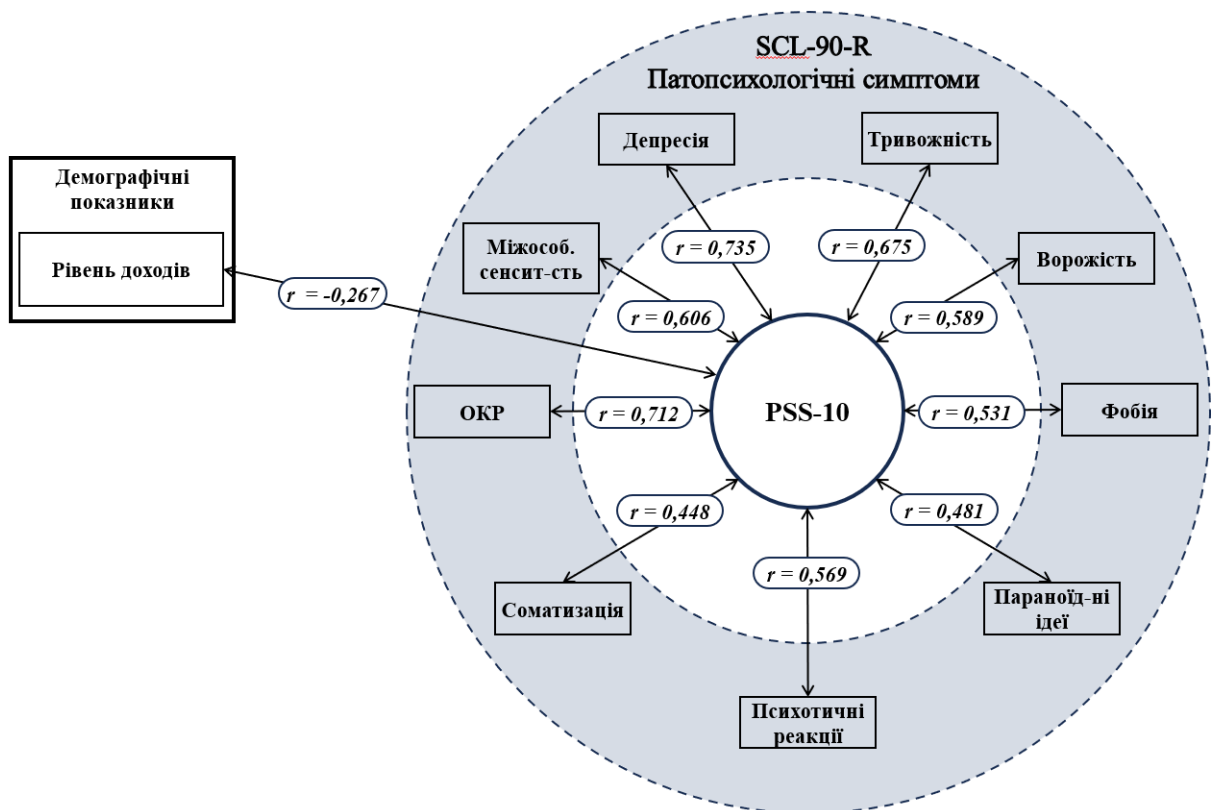

Рис.3.6.

Кореляційна плеяда шкали PSS-10

Дещо відмінні результати ми виявили зі шкалою CD-RISC-10, що вимірює резильєнтність. Кореляційний аналіз виявив наявність статистично значущого кореляційного зв'язку між лише між декількома патопсихологічними симптомами та шкалою CD-RISC-10. Статистично значущий результат кореляції знову показав лише показник із рівнем

доходів та шкалою CD-RISC-10, проте результати кореляції із сімейним станом та рівнем освіти був помітно вищим ніж з іншими шкалами адаптації, пізніше ми повернемося до цих показників ще раз.

Було виявлено наступну силу кореляційного оберненого зв'язку між вказаними значущими показниками та шкалою CD-RISC-10: соматизація $r=-0,366$ ($p=0,000$), obsесивно-компульсивний розлад $r=-0,299$ ($p=0,001$), міжособистісна сенситивність $r=-0,299$ ($p=0,001$), депресія $r=-0,327$ ($p=0,000$), тривожність $r=-0,331$ ($p=0,000$). А також прямий зв'язок із рівнем доходів $r=0,261$ ($p=0,003$).

Всі ці статистично значущі кореляційні зв'язки із шкалою PSS-10 підсумовано у межах Рис.3.7.

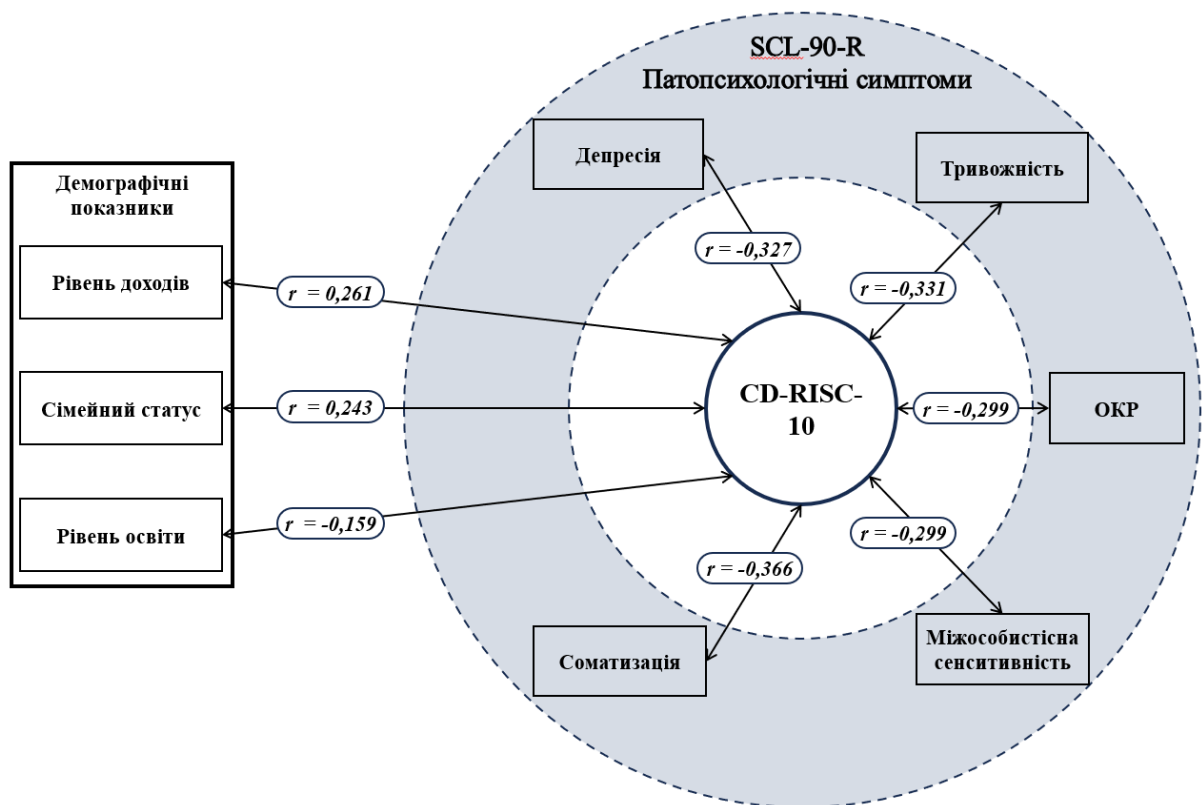

Рис.3.7.

Кореляційна плеяда шкали CD-RISC-10

Додатково ми виміряли значення кореляції між шкалами, що на нашу думку презентують адаптацію до воєнного стану. Всі зв'язки між ними показали статистично значущий результат, із оберненим зв'язком щодо шкали CD-RISC-10. Ці статистично значущі кореляційні зв'язки між шкалами підсумовано у межах Рис.3.8. Для всіх показників нараховувався рівень значущості $p < 0,05$.

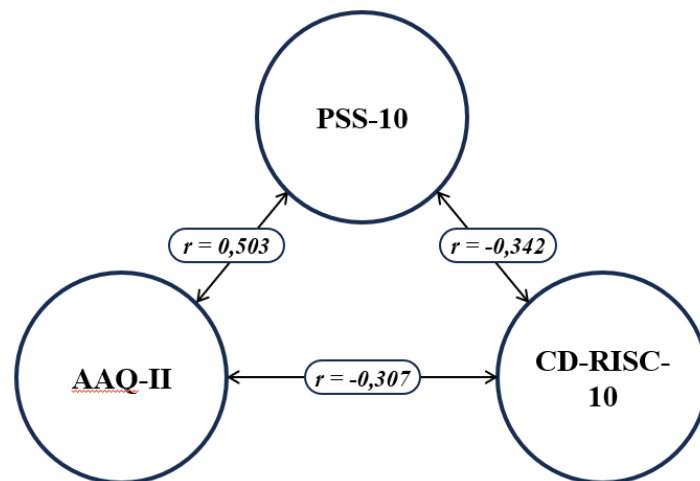

Рис.3.8.

Кореляційна плеяда шкал AAQ-II, PSS-10, та CD-RISC-10

Далі, у ході дослідження було проведено регресійний аналіз для визначення предикторів для шкал AAQ-II, PSS-10, та CD-RISC-10.

Під час регресійного аналізу показників було виявлено статистично значущі регресійні зв'язки між значенням шкали AAQ-II та наступними моделями: 1. Міжособистісна сенситивність $R^2=0,376$ ($p=0,000$); 2. Міжособистісна сенситивність, депресія $R^2=0,407$ ($p=0,021$).

Під час регресійного аналізу показників було виявлено статистично значущі регресійні зв'язки між значенням шкали PSS-10 та наступними моделями: 1. Депресія $R^2=0,541$ ($p=0,000$); 2. Депресія, ворожість $R^2=0,594$ ($p=0,000$); 3. Депресія, ворожість, тривожність $R^2=0,618$ ($p=0,012$).

Під час регресійного аналізу показників було виявлено статистично значущі регресійні зв'язки між значенням шкали CD-RISC-10 та

наступними моделями: 1. Соматизація $R^2=0,134$ ($p=0,000$); 2. Соматизація, сімейний стан $R^2=0,178$ ($p=0,020$); 3. Соматизація, сімейний стан, AAQ $R^2=0,237$ ($p=0,006$); 4. Соматизація, сімейний стан, AAQ, рівень доходів $R^2=0,272$ ($p=0,028$); 5. Соматизація, сімейний стан, AAQ, рівень доходів, рівень освіти $R^2=0,307$ ($p=0,024$).

3.4 Результати дослідження зв'язку між здатністю розпізнавати правдивість інформації та патопсихологічними симптомами, здатністю розпізнавати правдивість інформації та адаптацією до воєнного стану

Другою гіпотезою цього дослідження є твердження про те, що вираженість патопсихологічних симптомів асоціюється з нижчою здатністю до розпізнавання правдивості інформації. А третьою гіпотезою є твердження про те, що здатність до розпізнавання правдивості інформації асоціюється з процесом адаптації до воєнного стану.

Відповідно, щоб перевірити другу гіпотезу, ми використовували кореляційний аналіз, а саме критерій Пірсона, для перевірки наявності зв'язку між дев'ятьма показниками шкали SCL-90-R (соматизацією, obsесивно-компульсивним розладом, міжособистісною сенситивністю, депресією, тривожністю, ворожістю, фобією, параноїдальними ідеями, схильністю до психотичних реакцій), із авторською шкалою на розпізнавання правдивості інформації (такими критеріями як загальна здатність розпізнавати правдивість інформації, здатність розпізнавати правдиву інформацію, здатність розпізнавати неправдиву інформацію).

А щоб перевірити третю гіпотезу, ми використовували кореляційний аналіз, між авторською шкалою на розпізнавання правдивості інформації (такими критеріями як загальна здатність розпізнавати правдивість інформації, здатність розпізнавати правдиву інформацію, здатність розпізнавати неправдиву інформацію) та шкалами AAQ-II, PSS-10, CD-

RISC-10, що за нашим дизайном дослідження презентують адаптацію до воєнного стану.

Також, ми провели кореляційний аналіз між усіма зібраними демографічними показниками (стать; вік; рівень освіти; рівень доходів; сімейний стан; розмір населеного пункту; переміщення у зв'язку з бойовими діями у безпечніші регіони України чи закордон; тип медіа, інформацію з якого споживає респондент; чи був респондент свідком травматичних подій пов'язаних із війною) та авторською шкалою на здатність розпізнавати правдивість інформації.

Додамо, що розрахунок загальної здатність розпізнавати правдивість інформації відбувався у вигляді індексу, у випадку якщо респондент правильно ідентифікував інформацію як правдиву або неправдиву, йому нараховувався 1 бал, якщо респондент відповідав неправильно, йому нараховувався -1 бал. У сумі загальна кількість балів перераховувалася у відсоткову шкалу -100%/100%.

За результатами кореляційного аналізу ми не побачили наявність кореляційного зв'язку між SCL-90-R та авторським опитувальником на здатність розпізнавати правдивість інформації. Також не було знайдено статистично значущого зв'язку між результатами авторського опитувальника на здатність розпізнавати правдивість інформації та шкалами AAQ-II, PSS-10, CD-RISC-10.

Серед демографічних показників лише споживання інформації із певних видів медіа показали статистично значущі показники кореляції. А саме, було виявлено наступну силу прямого кореляційного зв'язку між загальною здатністю розпізнавати правдивість інформації та: використанням месенджерів як джерел інформації (Telegram, Viber, WhatsApp та інші) $r=0,259$ ($p=0,003$), та використанням соціальних мереж як джерела інформації (Instagram, Fb, Tiktok та інші) $r=0,259$ ($p=0,003$).

Також, було виявлено наступну силу прямого кореляційного зв'язку між здатністю розпізнавати правдиву інформацію та: використанням месенджерів як джерел інформації (Telegram, Viber, WhatsApp та інші) $r=0,315$ ($p=0,000$), та використанням соціальних мереж як джерела інформації (Instagram, Fb, Tiktok та інші) $r=0,315$ ($p=0,000$).

Далі, у ході дослідження було проведено регресійний аналіз для визначення предикторів для здатності розпізнавати правдивість інформації. Було виявлено статистично значущі регресійні зв'язки між здатністю розпізнавати правдивість інформації та наступною моделлю: 1. Використання месенджерів як джерел інформації (Telegram, Viber, WhatsApp та інші) $R^2=0,067$ ($p=0,007$).

3.5. Результати дослідження патопсихологічних симптомів

У межах дослідження було також проведено кореляційний аналіз а саме критерій Пірсона, між дев'ятьма показниками шкали SCL-90-R (соматизацією, obsесивно-компульсивним розладом, міжособистісною сенситивністю, депресією, тривожністю, ворожістю, фобією, параноїдальними ідеями, схильністю до психотичних реакцій) та усіма зібраними демографічними показниками (стать; вік; рівень освіти; рівень доходів; сімейний стан; розмір населеного пункту; переміщення у зв'язку з бойовими діями у безпечніші регіони України чи закордон; тип медіа, інформацію з якого споживає респондент; чи був респондент свідком травматичних подій пов'язаних із війною).

Більшість результатів кореляційного аналізу не показали наявності статистично значущого кореляційного зв'язку. Було виявлено наступну силу оберненого кореляційного зв'язку між рівнем доходів та: соматизацією $r=-0,255$ ($p=0,004$), міжособистісною сенситивністю $r=0,326$ ($p=0,000$),

депресія $r=-0,250$ ($p=0,005$), ворожість $r=0,273$ ($p=0,002$), схильність до психотичних реакцій $r=-0,319$ ($p=0,000$).

Далі, у ході дослідження було проведено регресійний аналіз для визначення серед демографічних критеріїв предикторів для тих патопсихологічних симптомів, що відповідно до описаного аналізу у попередньому підрозділі є предикторами для шкал AAQ-II, PSS-10, CD-RISC-10. Відповідно це такі патопсихологічні симптоми як: депресія, тривожність, міжособистісна сенситивність, ворожість, соматизація. Далі ми розглянемо результати регресійного аналізу проведеного для кожного із цих симптомів.

Під час регресійного аналізу показників було виявлено статистично значущі регресійні зв'язки між показником депресії та наступними моделями: 1. Рівень доходів $R^2=0,054$ ($p=0,009$); 2. Рівень доходів, переміщення у зв'язку із війною $R^2=0,081$ ($p=0,045$).

Під час регресійного аналізу показників було виявлено статистично значущі регресійні зв'язки між показником тривожності та наступними моделями: 1. Рівень доходів $R^2=0,050$ ($p=0,021$); 2. Рівень доходів, освіта $R^2=0,097$ ($p=0,021$). 3. Рівень доходів, освіта, переживання травматичних подій $R^2=0,137$ ($p=0,032$). 4. Рівень доходів, освіта, переживання травматичних подій, використання українських інтернет-медіа як джерел інформації $R^2=0,180$ ($p=0,022$).

Під час регресійного аналізу показників було виявлено статистично значущі регресійні зв'язки між показником міжособистісної сенситивності та наступними моделями: 1. Рівень доходів $R^2=0,107$ ($p=0,001$); 2. Рівень доходів, освіта $R^2=0,185$ ($p=0,002$); 3. Рівень доходів, рівень освіти, вік $R^2=0,223$ ($p=0,027$).

Під час регресійного аналізу показників було виявлено статистично значущі регресійні зв'язки між показником соматизації та наступними моделями: 1. Використання українських інтернет-медіа як джерел інформації $R^2=0,069$ ($p=0,006$); 2. Використання українських інтернет-медіа як джерел інформації, рівень доходів $R^2=0,111$ ($p=0,028$); 3. Використання українських інтернет-медіа як джерел інформації, рівень доходів, використання месенджерів як джерел інформації (Telegram, Viber, WhatsApp та інші) $R^2=0,148$ ($p=0,036$).

Під час регресійного аналізу показників було виявлено статистично значущі регресійні зв'язки між показником ворожості та наступною моделлю: 1. Рівень доходів $R^2=0,075$ ($p=0,004$).

3.6. Обговорення результатів

Дослідження збило вибірку з 114 респондентів, після застосування критерію виключення для подальшого аналізу було використано 108 відповідей. Якщо розглядати загальні особливості зібраної вибірки, то у ній є значне переважання жінок, представників вікової категорії 18-29 років, представників освітнього рівня магістра або спеціаліста, а також представників із високим рівнем доходу. Зібрана вибірка не є репрезентативною до популяції в Україні.

Важливими факторами, що варто враховувати при огляді результатів, є те, що значна частина респондентів (40,4%) були свідками травмівних подій, пов'язаних із військовими діями, а 19,3% респондентів наразі отримують психотерапевтичне або медикаментозне лікування з приводу психічних проблем, що виникли під час війни.

Розглянемо результати, наведені щодо першої гіпотези нашого дослідження - вираженість патопсихологічних симптомів впливає на здатність до адаптації до воєнного стану.

Кореляційний аналіз показав наявність прямого зв'язку між соматизацією, obsесивно-компульсивним розладом, міжособистісною сенситивністю, депресією, тривожністю, ворожістю, фобією, параноїдальними ідеями, схильністю до психотичних реакцій та шкалами AAQ-II і PSS-10. Для шкали CD-RISC-10, обернені кореляційні зв'язки були виявлені з симптомами соматизації, obsесивно-компульсивного розладу, міжособистісної сенситивності, депресії, тривожності.

Ці результати є відповідними до наших попередніх суджень, адже вищий показник шкали AAQ-II визначає вищий рівень психологічної негнучкості, а вищий показник шкали PSS-10 вказує на вищий рівень вразливості до негативного впливу стресу, це у сумі за моделлю нашого дослідження вказує на нижчий рівень психологічної адаптації. Натомість вищий показник шкали CD-RISC-10 передбачає вищий рівень резильєнтності, що передбачає вищу здатність до психологічної адаптації. Таким чином, прямий зв'язок із патопсихологічних симптомів із показниками шкал AAQ-II і PSS-10, та обернений зв'язок патопсихологічних симптомів зі шкалою CD-RISC-10 вказує на те, існує статистично значущий кореляційний зв'язок між вираженістю патопсихологічних симптомів та здатністю до адаптації до воєнного стану.

Водночас, серед зібраних, лише рівень доходів показав обернений зв'язок із шкалами AAQ-II і PSS-10 та прямий зв'язок із шкалою CD-RISC-10, що вказує на те, що існує статистично значущий кореляційний зв'язок між зростанням показника рівня доходів та здатністю до адаптації до воєнного стану.

Дані регресійного аналізу показали, що симптоми міжособистісної сенситивності та депресії є значущими предикторами для рівня психологічної негнучкості, тоді як депресія, ворожість та тривожність є значущими предикторами для вищого рівня вразливості до негативного впливу стресу. Для вищого рівня резильєнтності значущими предикторами є симптоми соматизації, сімейний стан, рівень доходів та рівень освіти.

Підсумовуючи, можемо зазначати, що наші дані підтверджують першу гіпотезу про те, що вираженість патопсихологічних симптомів впливає на здатність до адаптації до воєнного стану.

Перейдімо до результатів, що ми отримали в межах дослідження другої гіпотези - вираженість патопсихологічних симптомів асоціюється з нижчою здатністю до розпізнавання правдивості інформації.

Кореляційний аналіз не показав наявності статистично значущих зв'язків між показниками патопсихологічних симптомів за шкалою SCL-90-R та здатністю розпізнавати правдивість інформації, виміряної на основі авторського опитувальника.

Серед демографічних показників лише споживання інформації із певних видів медіа показали статистично значущі показники прямого кореляційного зв'язку між загальною здатністю розпізнавати правдивість інформації.

Проведений регресійний аналіз для визначення предикторів для здатності розпізнавати правдивість інформації виявив, що використання месенджерів як джерел інформації не впливає вищий рівень здатності розпізнавати правдивість інформації, проте його значущість є доволі низькою.

Можемо підсумувати, що твердження другої гіпотези про те, що вираженість патопсихологічних симптомів асоціюється з нижчою здатністю

до розпізнавання правдивості інформації не справдилося в межах нашого дослідження.

Схожі результати показав аналіз результатів, що стосуються третьої гіпотези - здатність до розпізнавання правдивості інформації асоціюється з процесом адаптації до воєнного стану.

Результати кореляційного аналізу не виявили значущого зв'язку між здатністю розпізнавати правдивість інформації та шкалами адаптації (AAQ-II, PSS-10, CD-RISC-10). Це означає, що здатність розпізнавати правдивість інформації не пов'язана з психологією адаптацією до воєнного стану і у межах цього дослідження третя гіпотеза не справдилась.

Оскільки четверта гіпотеза - здатність розпізнавати правдивість інформації виступає медіатором між патопсихологічними симптомами та процесом адаптації до воєнного стану - справдилась би лише у випадку, якщо б справдились друга гіпотеза та третя гіпотеза, то можемо підсумувати, що в межах цього дослідження четверта гіпотеза не справдилась.

Такі результати щодо другої гіпотези та третьої гіпотези є відмінними від опрацьованих та наведених у теоретичному розділі цієї роботи досліджень, та можуть мати декілька можливих пояснень. Зокрема, однією із причин є недостатня валідність розробленого авторського опитувальника із визначення здатності розпізнавання правдивості інформації. Незважаючи на трактування результатів в межах цього дослідження даний опитувальник потребує подальших доопрацювань та валідації.

Іншою можливою причиною є вже згадана вище нерепрезентативність вибірки, що є значно викривленою у сторону людей, що проживають у великих містах, мають високий рівень освіти та доходу. Згідно із працюваними дослідженнями на цю тему, ці характеристики

можуть впливати на отримані результати із високим середнім рівнем здатності розпізнавати правдивість інформації. В індексі від -100 до 100, середній результат вибірки складає 68,4.

Результат регресійного аналізу, що виявив наявність впливу використання месенджерів як джерел інформації на вищий рівень здатності розпізнавати правдивість інформації збігається із теоретичною базою цього дослідження.

Додатково, результати цього дослідження виявили наявність оберненого зв'язку між рівнем доходів та соматизацією, міжособистісною сенситивністю, депресією, ворожістю та схильністю до психотичних реакцій. Що асоціює вищий рівень доходів із нижчим рівнем патопсихологічних симптомів.

Також регресійний аналіз показав, що рівень доходів, сімейний стан, переміщення у зв'язку із війною, рівень освіти, досвід переживання травмивної події пов'язаної із війною та використання українських інтернет-медіа є значущими предикторами для патопсихологічних симптомів.

На Рис.3.9. та Рис.3.10. продемонстровано загальне зведення усіх значущих регресійних моделей, що було знайдено у межах цього дослідження. Для всіх показників рівень значущості $p < 0,05$.

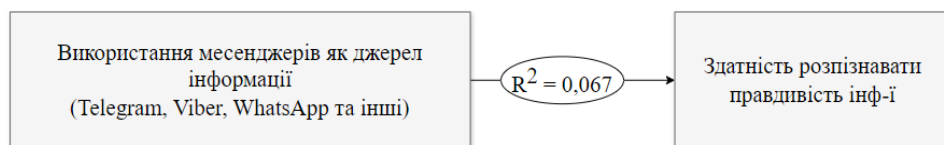

Рис.3.9.

Значуща регресійна модель впливу використання месенджерів як джерела інформації на здатність розпізнавати правдивість інформації

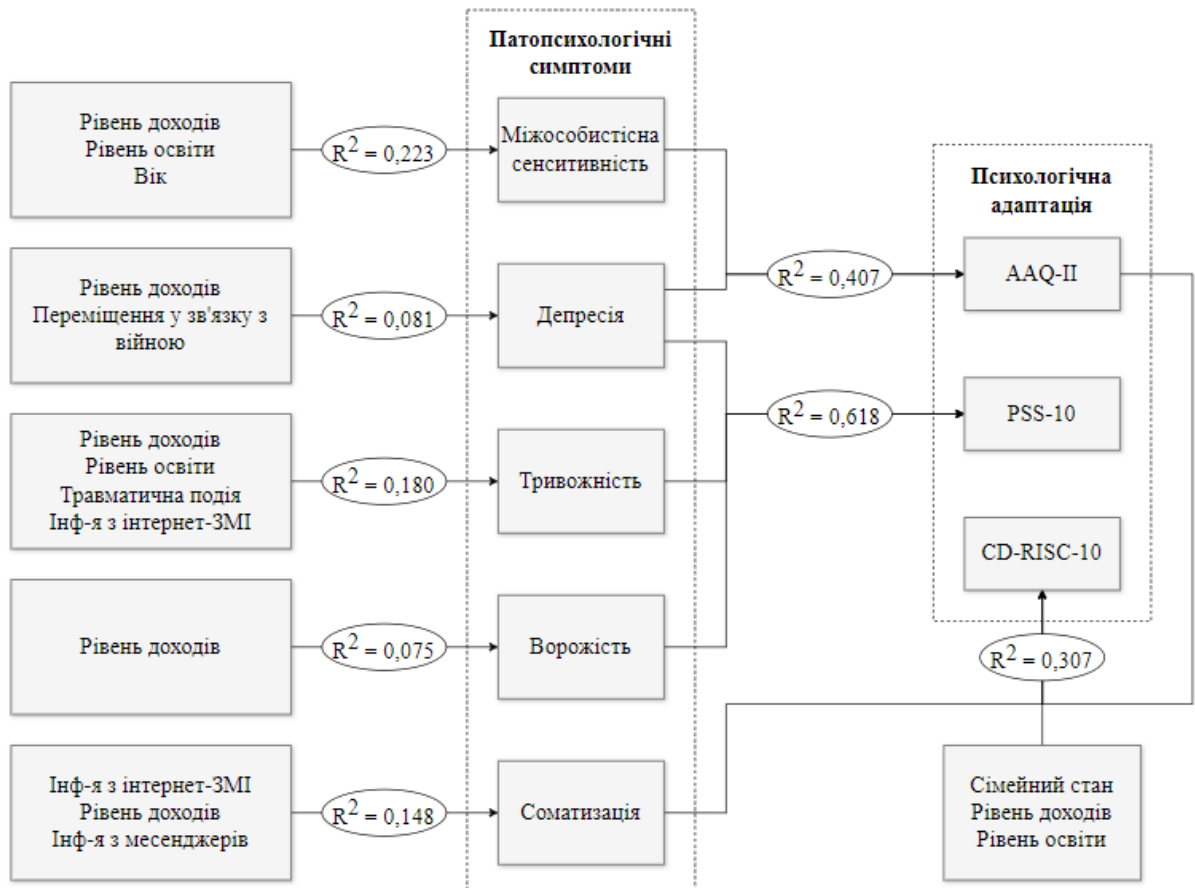

Рис.3.10.

Значущі регресійні моделі впливу патопсихологічних симптомів та демографічних показників на показники психологічної адаптації

Враховуючи наведені результати, ми можемо запропонувати наступні рекомендації для подальших досліджень:

1. Розширення вибірки та забезпечення її репрезентативності. Майбутні дослідження повинні прагнути до більш репрезентативної вибірки, яка включає більшу кількість респондентів з різних соціально-демографічних груп, включаючи осіб різного віку, статі, рівня освіти та доходів. Це дозволить отримати більш точні та загальні висновки.
2. Валідація та покращення інструментів вимірювання. Авторський опитувальник для вимірювання здатності розпізнавати правдивість інформації потребує додаткової валідації. Рекомендується провести

попереднє тестування опитувальника на більшій вибірці та внести необхідні корективи для підвищення його надійності та валідності.

3. Вивчення додаткових факторів, що впливають на адаптацію до воєнного стану. Майбутні дослідження можуть включати додаткові змінні, такі як соціальна підтримка, інтенсивність споживання інформації, а також коупінгові стратегії, щоб більш комплексно оцінити фактори, що впливають на адаптацію до воєнного стану.
4. Розглянути зміну шкали SCL-90-R на інші шкали на визначення тих симптомів, що є предикторами до психологічної адаптації в межах нашого дослідження. Довжина шкали SCL-90-R ускладнює проведення дослідження, рекомендується у наступних дослідженнях розглянути менші шкали на симптоми депресії, тривожності, соматизації тощо.

Виконання цих рекомендацій допоможе покращити розуміння впливу війни на психічне здоров'я населення та у подальшому розробити ефективні стратегії підтримки.

Висновки до 3 розділу

У розділі 3 було проведено ретельний статистичний аналіз даних, зібраних під час дослідження, що дозволило оцінити вплив різних факторів на здатність до адаптації.

Авторський опитувальник на розпізнавання правдивості інформації було протестовано на фокус-групах, що включали 12 осіб різного віку та статі. Аналіз результатів фокус-груп виявив, що респонденти мали труднощі з розумінням англomовних новин через брак контексту, тоді як з українськими новинами впоралися краще. Це підтвердило гіпотезу про те, що адаптація тесту до українського контексту є необхідною. Кореляційний аналіз між авторським опитувальником та тестом MIST показав високий

рівень зв'язку, але через невелику вибірку ці результати слід вважати попередніми.

Загальний аналіз даних показав, що вибірка зібрана для основго дослідження, що складається із 108 респондентів не є репрезентативною для населення України, що й передбачалося в межах цього пілотного дослідження. Значна частина респондентів були свідками травматичних подій, пов'язаних із військовими діями, і майже п'ята частина наразі отримує психотерапевтичне або медикаментозне лікування пов'язане із проблемами психічного здоров'я.

При перевірці першої гіпотези про вплив патопсихологічних симптомів на здатність до адаптації до воєнного стану, кореляційний аналіз показав прямий зв'язок між патопсихологічними симптомами (соматизацією, obsесивно-компульсивним розладом, міжособистісною сенситивністю, депресією, тривожністю, ворожістю, фобією, параноїдальними ідеями та схильністю до психотичних реакцій) та шкалами AAQ-II і PSS-10, а також обернений зв'язок із шкалою CD-RISC-10. Це підтверджує, що вищий рівень патопсихологічних симптомів пов'язаний з нижчою здатністю до адаптації.

Регресійний аналіз показав, що симптоми міжособистісної сенситивності та депресії є значущими предикторами для рівня психологічної негнучкості, тоді як депресія, ворожість та тривожність – для вищого рівня вразливості до стресу. Для вищого рівня резильєнтності значущими предикторами є симптоми соматизації, сімейний стан, рівень доходів та рівень освіти. Таким чином, перша гіпотеза була підтверджена.

Щодо другої гіпотези, що вираженість патопсихологічних симптомів асоціюється з нижчою здатністю до розпізнавання правдивості інформації, кореляційний аналіз не показав статистично значущих зв'язків між патопсихологічними симптомами та здатністю розпізнавати правдивість

інформації за авторським опитувальником. Регресійний аналіз виявив, що використання месенджерів як джерел інформації впливає на здатність розпізнавати правдивість інформації, проте цей вплив не є значним. Тож друга гіпотеза не підтвердилась.

Аналогічно, третя гіпотеза про те, що здатність розпізнавати правдивість інформації асоціюється з процесом психологічної адаптації до воєнного стану, також не була підтверджена, оскільки кореляційний аналіз не виявив значущих зв'язків між здатністю розпізнавати правдивість інформації та шкалами психологічної адаптації (AAQ-II, PSS-10, CD-RISC-10).

Таким чином, четверта гіпотеза, що припускає медіаційну роль здатності розпізнавати правдивість інформації між патопсихологічними симптомами та адаптацією до воєнного стану, також не була підтверджена.

Окрім цього, дослідження виявило обернений зв'язок між рівнем доходів та патопсихологічними симптомами, такими як соматизація, міжособистісна сенситивність, депресія, ворожість та схильність до психотичних реакцій. Це свідчить про те, що вищий рівень доходів пов'язаний із нижчим рівнем патопсихологічних симптомів. Регресійний аналіз показав, що рівень доходів, сімейний стан, переміщення у зв'язку із війною, рівень освіти, досвід переживання травматичних подій та використання українських інтернет-медіа є значущими предикторами для різних патопсихологічних симптомів.

ВИСНОВКИ

Дослідження було спрямоване на вивчення ролі здатності розпізнавати правдивість інформації у зв'язку між патопсихологічними порушеннями та процесом адаптації до воєнного стану. Основною метою було перевірити, чи впливає здатність розпізнавати правдивість інформації на психологічну адаптацію в умовах війни та чи може вона виступати медіатором між патопсихологічними симптомами та адаптацією. Це питання набуває особливої актуальності в умовах сучасних світових викликів, таких як інфодемія, що значно ускладнює процес прийняття рішень на основі правдивої інформації та може мати серйозні наслідки для психічного здоров'я людей.

Перший розділ роботи був присвячений теоретичному аналізу проблеми. Було розглянуто вплив воєнних дій на психічне здоров'я і поведінку людей, а також здатність розпізнавати правдивість інформації та її зв'язок із стресом і патопсихологічними симптомами. Огляд літератури показав, що воєнні дії викликають значний психічний тиск, що може призводити до серйозних змін у поведінці та психіці людини.

Особливу увагу приділено здатності розпізнавати правдивість інформації, яка стає надзвичайно важливою в умовах швидкого розвитку Інтернету та соціальних мереж. Було зазначено, що ця здатність є предметом досліджень у галузі психології. Розглянуто основні наукові праці з цієї теми, а також теоретичні моделі сприйняття інформації людиною, що краще пояснюють процеси, які впливають на здатність розпізнавати правдивість інформації.

Базуючись на огляді літератури, було розроблено теоретичну модель дослідження, що включила гіпотези про зв'язок між патопсихологічними симптомами, здатністю розпізнавати правдивість інформації та адаптацією до воєнного стану.

У другому розділі було зосереджено увагу на розробці методології власного опитувальника для вимірювання здатності осіб розпізнавати правдивість інформації. Цей опитувальник був розроблений з урахуванням специфіки української аудиторії, що вимагало адаптації іноземних моделей і підходів. Процедура розробки опитувальника включала кілька етапів: відбір та скорочення кількості заголовків; експертна оцінка; пілотне тестування; аналіз результатів пілотного тестування опитувальника.

Другий розділ роботи також включає опис формування основного опитувальника дослідження, опис критеріїв включення та виключення респондентів основного дослідження, демографічні характеристики, використання психодіагностичних шкал, таких як SCL-90-R для вимірювання патопсихологічних симптомів, а також шкал резилієнтності, психологічної гнучкості, оцінки сприйнятого стресу для аналізу стану адаптації респондентів до стресових умов воєнного стану.

У третьому розділі було проведено докладний статистичний аналіз зібраних даних, що дало змогу оцінити вплив різних факторів на адаптацію.

При перевірці першої гіпотези, яка стверджувала, що патопсихологічні симптоми впливають на здатність до адаптації до воєнного стану, регресійний аналіз виявив, що міжособистісна сенситивність та депресія є значущими предикторами психологічної негнучкості. Депресія, ворожість і тривожність виявилися значущими предикторами вразливості до стресу. Соматизація, сімейний стан, рівень доходів і рівень освіти значно впливають на рівень резильєнтності. Таким чином, перша гіпотеза була підтверджена.

Кореляційний аналіз показав, що між патопсихологічними симптомами (соматизацією, obsесивно-компульсивним розладом, міжособистісною сенситивністю, депресією, тривожністю, ворожістю,

фобією, параноїдальними ідеями та схильністю до психотичних реакцій) та шкалами AAQ-II і PSS-10 існує прямий зв'язок, а з шкалою CD-RISC-10 — обернений. Це свідчить про те, що вищий рівень патопсихологічних симптомів пов'язаний з нижчою здатністю до адаптації.

Щодо другої гіпотези, яка передбачала, що вираженість патопсихологічних симптомів асоціюється з нижчою здатністю розпізнавати правдивість інформації, кореляційний аналіз не виявив статистично значущих зв'язків між патопсихологічними симптомами та здатністю розпізнавати правдивість інформації за авторським опитувальником. Регресійний аналіз показав, що використання месенджерів як джерел інформації впливає на здатність розпізнавати правдивість інформації, але цей вплив не є значним. Отже, друга гіпотеза не підтвердилася.

Третя гіпотеза про те, що здатність розпізнавати правдивість інформації асоціюється з процесом психологічної адаптації до воєнного стану, також не підтвердилася, оскільки кореляційний аналіз не виявив значущих зв'язків між здатністю розпізнавати правдивість інформації та шкалами психологічної адаптації (AAQ-II, PSS-10, CD-RISC-10).

Таким чином, четверта гіпотеза, яка припускала, що здатність розпізнавати правдивість інформації виступає медіатором між патопсихологічними симптомами та адаптацією до воєнного стану, також не підтвердилася.

Дослідження виявило обернений зв'язок між рівнем доходів та патопсихологічними симптомами, такими як соматизація, міжособистісна сенситивність, депресія, ворожість і схильність до психотичних реакцій. Це вказує на те, що вищий рівень доходів пов'язаний із нижчим рівнем патопсихологічних симптомів. Регресійний аналіз показав, що рівень доходів, сімейний стан, переміщення у зв'язку із війною, рівень освіти,

досвід переживання травматичних подій та використання українських інтернет-медіа є значущими предикторами для різних патопсихологічних симптомів.

Для подальших досліджень рекомендується розширити вибірку, забезпечити її репрезентативність, валідувати та покращити інструменти вимірювання здатності розпізнавати правдивість інформації, включити додаткові фактори, що впливають на адаптацію до воєнного стану, та розглянути використання коротших шкал для вимірювання патопсихологічних симптомів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

- Alhabash, S., Almutairi, N., Lou, C., & Kim, W. (2018). Pathways to Virality: psychophysiological responses preceding Likes, Shares, comments, and status updates on Facebook. *Media Psychology*, 22(2), 196–216. <https://doi.org/10.1080/15213269.2017.1416296>
- Almshosh, N. (2016). The role of war trauma survivors in managing their own mental conditions, Syria civil war as an example. *Avicenna Journal of Medicine*, 6(2), 54. <https://doi.org/10.4103/2231-0770.179554>
- American Psychiatric Association, DSM-5 Task Force. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-5™ (5th ed.). American Psychiatric Publishing, Inc.. <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>
- Aslett, K., Godel, W., Sanderson, Z., Persily, N., Nagler, J., Bonneau, R., & Tucker, J. A. (2021). Measuring belief in fake news in real-time. *CEUR Workshop Proceedings*, 2890.
- Bagó, B., Rand, D. G., & Pennycook, G. (2020). Fake news, fast and slow: Deliberation reduces belief in false (but not true) news headlines. *Journal of Experimental Psychology. General*, 149(8), 1608–1613. <https://doi.org/10.1037/xge0000729>
- Beck, A. T. (1963). Thinking and depression: I. Idiosyncratic content and cognitive distortions. *Archives of General Psychiatry*, 9(4), 324–333. <https://doi.org/10.1001/archpsyc.1963.01720160014002>
- Beck, A. T., & Haigh, E. a. P. (2014). Advances in Cognitive Theory and therapy: The Generic Cognitive Model. *Annual Review of Clinical Psychology*, 10(1), 1–24. <https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-032813-153734>
- Biesecker, B., Erby, L. H., Woolford, S. W., Adcock, J. Y., Cohen, J. S., Lamb, A., Lewis, K. V., Truitt, M., Turriff, A., & Reeve, B. B. (2013).

- Development and validation of the Psychological Adaptation Scale (PAS): Use in six studies of adaptation to a health condition or risk. *Patient Education and Counseling*, 93(2), 248–254. <https://doi.org/10.1016/j.pec.2013.05.006>
- Bond, F. W., Hayes, S. C., Baer, R. A., Carpenter, K. M., Guenole, N., Orcutt, H. K., Waltz, T., & Zettle, R. D. (2011). Acceptance and Action Questionnaire II (AAQ-II) [Database record]. APA PsycTests. <https://doi.org/10.1037/t11921-000>
- Bovet, A., & Makse, H. A. (2019). Influence of fake news in Twitter during the 2016 US presidential election. *Nature Communications*, 10(1). <https://doi.org/10.1038/s41467-018-07761-2>
- Cazes, G., Rivolier, J., Taylor, A. J., & McCormick, I. A. (1989). The quantitative and qualitative use of the Adaptability Questionnaire (ADQ). *Arctic medical research*, 48(4), 185-194.
- Charlson, F. J., Van Ommeren, M., Flaxman, A. D., Cornett, J. A., Whiteford, H., & Saxena, S. (2019). New WHO prevalence estimates of mental disorders in conflict settings: a systematic review and meta-analysis. *Lancet*, 394(10194), 240–248. [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(19\)30934-1](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(19)30934-1)
- Cohen, S., Gianaros, P. J., & Manuck, S. B. (2016). A stage model of stress and disease. *Perspectives on Psychological Science*, 11(4), 456–463. <https://doi.org/10.1177/17456916166646305>
- Cohen, S., Kamarck, T., & Mermelstein, R. (1983). A global measure of perceived stress. *Journal of Health and Social Behavior/Journal of Health & Social Behavior*, 24(4), 385. <https://doi.org/10.2307/2136404>
- Cohen, S., Kamarck, T., & Mermelstein, R. (1994). Perceived stress scale. *Measuring stress: A guide for health and social scientists*, 10(2), 1-2.

- Connor, K. M., & Davidson, J. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety*, 18(2), 76–82. <https://doi.org/10.1002/da.10113>
- Conroy, N. J., Rubin, V. L., & Chen, Y. (2015). Automatic deception detection: Methods for finding fake news. *Proceedings of the Association for Information Science and Technology*, 52(1), 1–4. <https://doi.org/10.1002/pr2.2015.145052010082>
- Cook, J., Lewandowsky, S., & Ecker, U. K. H. (2017). Neutralizing misinformation through inoculation: Exposing misleading argumentation techniques reduces their influence. *PloS One*, 12(5), e0175799. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0175799>
- Dechêne, A., Stahl, C., Hansen, J., & Wänke, M. (2009). The Truth About the Truth: A Meta-Analytic Review of The Truth Effect. *Personality and Social Psychology Review*, 14(2), 238–257. <https://doi.org/10.1177/1088868309352251>
- De Angelis, A., Farhart, C. E., Merkley, E., Stecula, D. A., eds. (2022). Political misinformation in the digital age during a pandemic: partisanship, propaganda, and democratic Decision-Making. *Frontiers research topics*. <https://doi.org/10.3389/978-2-88976-454-9>
- De Coninck, D., Frissen, T., Matthijs, K., D’Haenens, L., Lits, G., Champagne-Poirier, O., Carignan, M., David, M. D., Pignard-Cheynel, N., Salerno, S., & Généreux, M. (2021). Beliefs in conspiracy theories and Misinformation about COVID-19: Comparative perspectives on the role of anxiety, depression and exposure to and trust in information sources. *Frontiers in Psychology*, 12. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.646394>
- DiFonzo, N., Beckstead, J. W., Stupak, N., & Walders, K. (2016). Validity judgments of rumors heard multiple times: the shape of the truth effect.

- Social Influence, 11(1), 22–39.
<https://doi.org/10.1080/15534510.2015.1137224>
- Enders, A. M., Farhart, C. E., Miller, J., Uscinski, J. E., Saunders, K. L., & Drochon, H. (2022). Are Republicans and conservatives more likely to believe conspiracy theories? *Political Behavior*, 45(4), 2001–2024.
<https://doi.org/10.1007/s11109-022-09812-3>
- Enders, A. M., Diekman, A. B., Klofstad, C. A., Murthi, M. N., Verdear, D., Wuchty, S., & Uscinski, J. E. (2023). On modeling the correlates of conspiracy thinking. *Scientific Reports*, 13(1).
<https://doi.org/10.1038/s41598-023-34391-6>
- Epel, E. S., Crosswell, A. D., Mayer, S., Prather, A. A., Slavich, G. M., Puterman, E., & Mendes, W. B. (2018). More than a feeling: A unified view of stress measurement for population science. *Frontiers in Neuroendocrinology*, 49, 146–169. <https://doi.org/10.1016/j.yfrne.2018.03.001>
- Escolà-Gascón, Á., Dagnall, N., Denovan, A., Drinkwater, K., & Bosch, M. D. (2023). Who falls for fake news? Psychological and clinical profiling evidence of fake news consumers. *Personality and Individual Differences*, 200, 111893. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2022.111893>
- Evans, J.S.B.T. (2003). In two minds: dual-process accounts of reasoning. *Trends in Cognitive Sciences*, 7(10), 454–459.
<https://doi.org/10.1016/j.tics.2003.08.012>
- Fiske, S. T., & Taylor, S. E. (2016). *Social cognition: From brains to culture*. SAGE.
- Folkman, S. (2007). The case for positive emotions in the stress process. *Anxiety, Stress, and Coping/Anxiety, Stress & Coping*, 21(1), 3–14.
<https://doi.org/10.1080/10615800701740457>

- Frederick, S. (2005). Cognitive reflection and decision making. *the Journal of Economic Perspectives/the Journal of Economic Perspectives*, 19(4), 25–42. <https://doi.org/10.1257/089533005775196732>
- Garrett, R. K., & Weeks, B. E. (2017). Epistemic beliefs' role in promoting misperceptions and conspiracist ideation. *PloS One*, 12(9), e0184733. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0184733>
- Goel, S., Anderson, A., Hofman, J. M., & Watts, D. J. (2016). The structural virality of online diffusion. *Management Science*, 62(1), 180–196. <https://doi.org/10.1287/mnsc.2015.2158>
- Gradus Research. (2024). Mental Health Report: Understanding the Emotional State of Ukrainians During the War (Report No. 307). Retrieved from Gradus Research. https://gradus.app/documents/307/Gradus_Research_Mental_Health_Report_full_version.pdf
- Greifeneder, R., Jaffé, M. E., Newman, E. J., & Schwarz, N. (2020). The psychology of fake news. In *Routledge eBooks*. <https://doi.org/10.4324/9780429295379>
- Guess, A. M., Lerner, M., Lyons, B., Montgomery, J. M., Nyhan, B., Reifler, J., & Sircar, N. (2020). A digital media literacy intervention increases discernment between mainstream and false news in the United States and India. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 117(27), 15536–15545. <https://doi.org/10.1073/pnas.1920498117>
- Gunderson, E. K. E. (1966). Adaptation to extreme environment: Prediction of performance. US Navy Medical and Neuropsychiatric Research Unit, report no. 66, 17-41.
- Gupta, M., Dennehy, D., Parra, C. M., Mäntymäki, M., & Dwivedi, Y. K. (2023). Fake news believability: The effects of political beliefs and espoused

- cultural values. *Information & Management*, 60(2), 103745.
<https://doi.org/10.1016/j.im.2022.103745>
- Harmon-Jones, E. (2012). Cognitive dissonance Theory. In Elsevier eBooks (pp. 543–549). <https://doi.org/10.1016/b978-0-12-375000-6.00097-5>
- Harmon-Jones, E. (Ed.). (2019). Cognitive dissonance: Reexamining a pivotal theory in psychology (2nd ed.). American Psychological Association.
<https://doi.org/10.1037/0000135-000>
- Helgeson, V. S., Reynolds, K., Siminerio, L. M., Becker, D. J., & Escobar, O. (2014). Cognitive adaptation theory as a predictor of adjustment to emerging adulthood for youth with and without type 1 diabetes. *Journal of Psychosomatic Research*, 77(6), 484–491.
<https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2014.09.013>
- Hochberger, W. C., Michael, T., Joshi, Y., Swerdlow, N. R., Braff, D. L., Gur, R. E., Gur, R. C., & Light, G. A. (2020). Deviation from expected cognitive ability is a core cognitive feature of schizophrenia related to neurophysiologic, clinical and psychosocial functioning. *Schizophrenia Research*, 215, 300–307. <https://doi.org/10.1016/j.schres.2019.10.011>
- Hochberger, W. C., Combs, T., Reilly, J. L., Bishop, J. R., Keefe, R. S., Clementz, B. A., Keshavan, M. S., Pearlson, G. D., Tamminga, C. A., Hill, S. K., & Sweeney, J. A. (2018). Deviation from expected cognitive ability across psychotic disorders. *Schizophrenia Research*, 192, 300–307.
<https://doi.org/10.1016/j.schres.2017.05.019>
- Iosifescu, D. V. (2012). The relation between mood, cognition and psychosocial functioning in psychiatric disorders. *European Neuropsychopharmacology*, 22, S499–S504.
<https://doi.org/10.1016/j.euroneuro.2012.08.002>
- Jhaver, S., & Zhang, A. X. (2023). Do users want platform moderation or individual control? Examining the role of third-person effects and free

- speech support in shaping moderation preferences. *New Media & Society*.
<https://doi.org/10.1177/14614448231217993>
- Jokela, M. (2022). Why is cognitive ability associated with psychological distress and wellbeing? Exploring psychological, biological, and social mechanisms. *Personality and Individual Differences*, 192, 111592.
<https://doi.org/10.1016/j.paid.2022.111592>
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. Penguin UK.
- Kirk, R., Cantor, D., Ramsden, E., & Jackson, M. (2014). *Stress, shock, and adaptation in the twentieth century*.
https://doi.org/10.26530/oapen_478052
- Lazarus, R. S., Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. Springer publishing company.
- Lazarus, R. S. (2006). Emotions and Interpersonal Relationships: Toward a Person-Centered Conceptualization of Emotions and Coping. *Journal of Personality*, 74(1), 9–46. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2005.00368.x>
- Lazer, D., Baum, M., Benkler, Y., Berinsky, A. J., Greenhill, K. M., Menczer, F., Metzger, M. J., Nyhan, B., Pennycook, G., Rothschild, D., Schudson, M., Sloman, S. A., Sunstein, C. R., Thorson, E., Watts, D. J., & Zittrain, J. (2018). The science of fake news. *Science*, 359(6380), 1094–1096.
<https://doi.org/10.1126/science.aao2998>
- Lindal, L., & Akasha, E. S. (2023). *Community-based psychosocial support. Facilitator manual*. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies Reference Centre for Psychosocial Support.
<https://pscentre.org/wp-content/uploads/2023/03/Facilitators-Guide.pdf>
- Lewandowsky, S., Ecker, U. K. H., Seifert, C. M., Schwarz, R., & Cook, J. (2012). Misinformation and its correction. *Psychological Science in the Public Interest*, 13(3), 106–131. <https://doi.org/10.1177/1529100612451018>

- Littrell, S., Klofstad, C. A., Diekman, A. B., Funchion, J., Murthi, M. N., Premaratne, K., Seelig, M. I., Verdear, D., Wuchty, S., & Uscinski, J. E. (2023). Who knowingly shares false political information online? *Harvard Kennedy School Misinformation Review*. <https://doi.org/10.37016/mr-2020-121>
- Maertens, R., Götz, F. M., Golino, H., Roozenbeek, J., Schneider, C. R., Kyrychenko, Y., Kerr, J. R., Stieger, S., McClanahan, W., Drabot, K., He, J., & Van Der Linden, S. (2023). The Misinformation Susceptibility Test (MIST): A psychometrically validated measure of news veracity discernment. *Behavior Research Methods*. <https://doi.org/10.3758/s13428-023-02124-2>
- Maertens, R., Roozenbeek, J., Basol, M., & van der Linden, S. (2021). Long-term effectiveness of inoculation against misinformation: Three longitudinal experiments. *Journal of Experimental Psychology: Applied*, 27(1), 1–16. <https://doi.org/10.1037/xap0000315>
- Maertens, R., Roozenbeek, J., Simons, J., Lewandowsky, S., Maturo, V., Goldberg, B., ... Linden, S. (2023, April 17). Psychological Booster Shots Targeting Memory Increase Long-Term Resistance Against Misinformation. <https://doi.org/10.31234/osf.io/6r9as>
- Marilleau, N., Martinent, G., Suedfeld, P., & Gaudino, M. (2019). Assessing psychological adaptation during polar winter-overs: The isolated and confined environments questionnaire (ICE-Q). *Journal of Environmental Psychology*, 65, 101317. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2019.101317>
- Markowitz, G. (2024, January 11). While 2024's risks loom large, their worst outcomes are not inevitable. World Economic Forum. <https://www.weforum.org/agenda/2024/01/global-risk-report-2024-risks-are-growing-but-theres-hope/>

- Martel, C., Pennycook, G., & Rand, D. G. (2020). Reliance on emotion promotes belief in fake news. *Cognitive Research*, 5(1). <https://doi.org/10.1186/s41235-020-00252-3>
- Masten, A. S. (1994). Resilience in individual development: Successful adaptation despite risk and adversity. In M. C. Wang & E. W. Gordon (Eds.), *Educational resilience in inner-city America: Challenges and prospects* (pp. 3–25). Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- McCornack, S. A., Morrison, K., Paik, J. E., Wisner, A. M., & Zhu, X. (2014). Information Manipulation Theory 2. *Journal of Language and Social Psychology*, 33(4), 348–377. <https://doi.org/10.1177/0261927x14534656>
- McIntyre, R. S., Danielle, S., Soczynska, J. K., Woldeyohannes, H. O., Gallagher, L. A., Kudlow, P., Alsuwaidan, M., & Baskaran, A. (2013). COGNITIVE DEFICITS AND FUNCTIONAL OUTCOMES IN MAJOR DEPRESSIVE DISORDER: DETERMINANTS, SUBSTRATES, AND TREATMENT INTERVENTIONS. *Depression and Anxiety*, 30(6), 515–527. <https://doi.org/10.1002/da.22063>
- Milkman, K. L., & Berger, J. (2014). The science of sharing and the sharing of science. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 111(supplement_4), 13642–13649. <https://doi.org/10.1073/pnas.1317511111>
- Mosleh, M., Pennycook, G., Arechar, A. A., & Rand, D. G. (2021). Cognitive reflection correlates with behavior on Twitter. *Nature Communications*, 12(1). <https://doi.org/10.1038/s41467-020-20043-0>
- Nicolas, M., Martinent, G., Suedfeld, P., & Gaudino, M. (2019). Assessing psychological adaptation during polar winter-overs: The isolated and confined environments questionnaire (ICE-Q). *Journal of Environmental Psychology*, 65, 101317. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2019.101317>

- Ognyanova, K., Lazer, D., Robertson, R. E., & Wilson, C. (2020). Misinformation in action: Fake news exposure is linked to lower trust in media, higher trust in government when your side is in power. *The Harvard Kennedy School Misinformation Review*. <https://doi.org/10.37016/mr-2020-024>
- Pennycook, G., & Rand D. G. (2019). Lazy, not biased: Susceptibility to partisan fake news is better explained by lack of reasoning than by motivated reasoning. *Cognition*, 188, 39–50. <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2018.06.011>
- Pennycook, G., & Rand, D. G. (2021). The psychology of fake news. *Trends in Cognitive Sciences*, 25(5), 388–402. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2021.02.007>
- Pennycook, G., & Rand, D. G. (2022). Accuracy prompts are a replicable and generalizable approach for reducing the spread of misinformation. *Nature Communications*, 13(1). <https://doi.org/10.1038/s41467-022-30073-5>
- Pennycook, G., Cheyne, J. A., Seli, P., Koehler, D. J., & Fugelsang, J. A. (2012). Analytic cognitive style predicts religious and paranormal belief. *Cognition*, 123(3), 335–346. <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2012.03.003>
- Pennycook, G., McPhetres, J., Zhang, Y., Lu, J. G., & Rand, D. G. (2020). Fighting COVID-19 Misinformation on Social Media: Experimental Evidence for a Scalable Accuracy-Nudge Intervention. *Psychological Science*, 31(7), 770–780. <https://doi.org/10.1177/0956797620939054>
- Perrot, L., Martinent, G., Gaudino, M., & Marilleau, N. (2023). Psychological adaptation processes (PAP) in extreme environments: Inter and intra-individual differences in PAP dynamics and optimism. *Journal of Environmental Psychology*, 91, 102099. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2023.102099>

- Pierre, J. M. (2020). Mistrust and misinformation: A two-component, socio-epistemic model of belief in conspiracy theories. *Journal of Social and Political Psychology*, 8(2), 617–641. <https://doi.org/10.5964/jspp.v8i2.1362>
- Pinkham, A. E., & Badcock, J. C. (2020). Assessing Cognition and Social Cognition in Schizophrenia & Related Disorders. In Elsevier eBooks (pp. 177–206). <https://doi.org/10.1016/b978-0-12-815012-2.00008-0>
- Posetti, J., & Matthews, A. (2018). A short guide to the history of 'fake news' and disinformation: A LEARNING MODULE FOR JOURNALISTS AND JOURNALISM EDUCATORS. International Center for Journalists. https://www.icfj.org/sites/default/files/2018-07/A%20Short%20Guide%20to%20History%20of%20Fake%20News%20and%20Disinformation_ICFJ%20Final.pdf
- Predko, V., & Predko, D. (2023). ОСОБЛИВОСТІ ПСИХІЧНОГО СТАНУ УКРАЇНЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ. *Naukovì Praci Mižregional'noi Akademii Upravlinnâ Personalom. Psihologiâ*, 3(56), 78–84. <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2022.3.11>
- Prike, T., Butler, L. H., & Ecker, U. K. H. (2024). Source-credibility information and social norms improve truth discernment and reduce engagement with misinformation online. *Scientific Reports*, 14(1). <https://doi.org/10.1038/s41598-024-57560-7>
- Pullan, S. J., & Dey, M. (2021). Vaccine hesitancy and anti-vaccination in the time of COVID-19: A Google Trends analysis. *Vaccine*, 39(14), 1877–1881. <https://doi.org/10.1016/j.vaccine.2021.03.019>
- Putwain, D. W., Symes, W., Nicholson, L., & Remedios, R. (2021). Teacher motivational messages used prior to examinations: What are they, how are they evaluated, and what are their educational outcomes? In *Advances in*

motivation science (pp. 63–103).
<https://doi.org/10.1016/bs.adms.2020.01.001>

- Roozenbeek, J., & Van Der Linden, S. (2019). Fake news game confers psychological resistance against online misinformation. *Palgrave Communications*, 5(1). <https://doi.org/10.1057/s41599-019-0279-9>
- Roozenbeek, J., Schneider, C. R., Dryhurst, S., Kerr, J. R., Freeman, A. L. J., Recchia, G., Van Der Bles, A. M., & Van Der Linden, S. (2020). Susceptibility to misinformation about COVID-19 around the world. *Royal Society Open Science*, 7(10), 201199. <https://doi.org/10.1098/rsos.201199>
- Roozenbeek, J., Maertens, R., McClanahan, W., & Van Der Linden, S. (2020). Disentangling Item and Testing Effects in Inoculation Research on Online Misinformation: Solomon revisited. *Educational and Psychological Measurement*, 81(2), 340–362. <https://doi.org/10.1177/0013164420940378>
- Sadiq Muhammed T., & Mathew, S. K. (2022). The disaster of misinformation: a review of research in social media. *International Journal of Data Science and Analytics*, 13(4), 271–285. <https://doi.org/10.1007/s41060-022-00311-6>
- Schaefer, J. D., Giangrande, E. J., Weinberger, D. R., & Dickinson, D. (2013). The global cognitive impairment in schizophrenia: Consistent over decades and around the world. *Schizophrenia Research*, 150(1), 42–50. <https://doi.org/10.1016/j.schres.2013.07.009>
- Semkovska, M., Quinlivan, L., O’Grady, T., Johnson, R., Collins, A., O’Connor, J., Knittle, H., Ahern, E., & Gload, T. (2019). Cognitive function following a major depressive episode: a systematic review and meta-analysis. *the Lancet. Psychiatry*, 6(10), 851–861. [https://doi.org/10.1016/s2215-0366\(19\)30291-3](https://doi.org/10.1016/s2215-0366(19)30291-3)

- Sunstein, C. R. (2021). Harm. In *Oxford University Press eBooks* (pp. 106–130). <https://doi.org/10.1093/oso/9780197545119.003.0008>
- Swami, V., Voracek, M., Stieger, S., Tran, U. S., & Furnham, A. (2014). Analytic thinking reduces belief in conspiracy theories. *Cognition*, 133(3), 572–585. <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2014.08.006>
- Swami, V., Furnham, A., Smyth, N., Weis, L., Lay, A., & Clow, A. (2016). Putting the stress on conspiracy theories: Examining associations between psychological stress, anxiety, and belief in conspiracy theories. *Personality and Individual Differences*, 99, 72–76. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.04.084>
- Swire, B., Berinsky, A. J., Lewandowsky, S., & Ecker, U. K. H. (2017). Processing political misinformation: comprehending the Trump phenomenon. *Royal Society Open Science*, 4(3), 160802. <https://doi.org/10.1098/rsos.160802>
- Taddicken, M., & Wolff, L. (2020). ‘Fake News’ in Science Communication: Emotions and Strategies of Coping with Dissonance Online. *Media and Communication*, 8(1), 206–217. <https://doi.org/10.17645/mac.v8i1.2495>
- Taylor, S. E. (1983). Adjustment to threatening events: A theory of cognitive adaptation. *American Psychologist* / *the American Psychologist*, 38(11), 1161–1173. <https://doi.org/10.1037/0003-066x.38.11.1161>
- Taylor, S., Landry, C. A., Paluszek, M. M., Fergus, T. A., McKay, D., & Asmundson, G. J. G. (2020). COVID stress syndrome: Concept, structure, and correlates. *Depression and Anxiety*, 37(8), 706–714. <https://doi.org/10.1002/da.23071>
- Toplak, M. E., West, R. F., & Stanovich, K. E. (2011). The Cognitive Reflection Test as a predictor of performance on heuristics-and-biases tasks. *Memory & Cognition*, 39(7), 1275–1289. <https://doi.org/10.3758/s13421-011-0104-1>

- Traberg, C. S., Harjani, T., Basol, M., Biddlestone, M., Maertens, R., Roozenbeek, J., & Van Der Linden, S. (2023). Prebunking against misinformation in the modern digital age. In Springer eBooks (pp. 99–111). https://doi.org/10.1007/978-3-031-27789-4_8
- Van Der Linden, S. (2022). Misinformation: susceptibility, spread, and interventions to immunize the public. *Nature Medicine*, 28(3), 460–467. <https://doi.org/10.1038/s41591-022-01713-6>
- Vaurio, R. (2011). Symptom Checklist-90-Revised. In Springer eBooks (pp. 2447–2450). https://doi.org/10.1007/978-0-387-79948-3_2012
- Von Haumer, A., Ghafoori, B., & Retailleau, J. (2019). Psychological adaptation and posttraumatic stress disorder among Syrian refugees in Germany: a mixed-methods study investigating environmental factors. *European Journal of Psychotraumatology*, 10(1). <https://doi.org/10.1080/20008198.2019.1686801>
- Wang, Y., Meng, W., Liu, Z., An, Q., & Hu, X. (2022). Cognitive impairment in psychiatric diseases: Biomarkers of diagnosis, treatment, and prevention. *Frontiers in Cellular Neuroscience*, 16. <https://doi.org/10.3389/fncel.2022.1046692>
- Weeks, B. E. (2015). Emotions, Partisanship, and Misperceptions: How anger and anxiety moderate the effect of partisan bias on susceptibility to political misinformation. *Journal of Communication*, 65(4), 699–719. <https://doi.org/10.1111/jcom.12164>
- Zarocostas, J. (2020). How to fight an infodemic. *Lancet*, 395(10225), 676. [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(20\)30461-x](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(20)30461-x)
- Гусак, Н., Чернобровкіна, В., Чернобровкін, В., Максименко, А., Богданов, С., & Бойко, О. (2017). *ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ПІДХІД РЕЗИЛІЄНС: Посібник з проведення тренінгу*. НаУКМА.

<https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/80a7d22c-4733-488a-8b28-0594668b4c9a/content>

- Максимова, Н., Грись, А., & Манілов, І. (2015). Психологічні механізми адаптації девіантів до сучасного соціокультурного середовища. Педагогічна думка.
- Мельник О., Лукомська С. (2019). Вікові особливості адаптації учасників бойових дій до умов мирного життя : автореф. дис. ...канд. психол. наук. *Інститут психології імені Г.С. Костюка*, 2, 71–77. <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2019-2-10>
- Онлайн-медіа, що стали найякіснішими: Білий список другого півріччя 2023. (2023, September 30). Інститут Масової Інформації. <https://imi.org.ua/monitorings/onlajn-media-shho-staly-najyakisnishymy-bilyj-spysok-drugogo-pivrichchya-2023-i55817>
- Титаренко, Т. М. (2018). Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомоги в умовах тривалої травматизації. *Інститут соціальної та політичної психології*. <https://lib.iitta.gov.ua/711214/>
- Тімченко, О. (2017). ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ «ВИХОДУ з ВІЙНИ» ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ПРАЦІВНИКІВ СЛУЖБИ ПОРЯТУНКУ. In ОСОБИСТІТЬ ЯК СУБ'ЄКТ ПОДОЛАННЯ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ: ПСИХОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА (Vol. 2, pp. 200–214). Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка.

ДОДАТОК А

Регресійний аналіз для резильєнтності

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,366 ^a	0,134	0,126	6,50502	0,134	16,421	1	106	0,000
2	,422 ^b	0,178	0,162	6,36777	0,044	5,619	1	105	0,020
3	,486 ^c	0,237	0,214	6,16683	0,058	7,954	1	104	0,006
4	,521 ^d	0,272	0,243	6,05265	0,035	4,961	1	103	0,028
5	,554 ^e	0,307	0,273	5,93176	0,036	5,241	1	102	0,024
a. Predictors: (Constant), SOMATIZATION									
b. Predictors: (Constant), SOMATIZATION, STATUS									
c. Predictors: (Constant), SOMATIZATION, STATUS, AAQ									
d. Predictors: (Constant), SOMATIZATION, STATUS, AAQ, INCOME									
e. Predictors: (Constant), SOMATIZATION, STATUS, AAQ, INCOME, EDU									

ДОДАТОК Б

Регресійний аналіз для психологічної гнучкості

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,613 ^a	0,376	0,370	7,13691	0,376	63,151	1	105	0,000
2	,638 ^b	0,407	0,396	6,98857	0,031	5,505	1	104	0,021
a. Predictors: (Constant), INTSENS									
b. Predictors: (Constant), INTSENS, DEPRESSION									

ДОДАТОК В

Регресійний аналіз для оцінки сприйнятого стресу

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,735 ^a	0,541	0,536	4,34923	0,541	124,776	1	106	0,000
2	,771 ^b	0,594	0,586	4,10856	0,053	13,782	1	105	0,000
3	,786 ^c	0,618	0,607	4,00285	0,024	6,619	1	104	0,012
a. Predictors: (Constant), DEPRESSION									
b. Predictors: (Constant), DEPRESSION, HOSTILITY									
c. Predictors: (Constant), DEPRESSION, HOSTILITY, ANXIETY									

ДОДАТОК Г

Регресійний аналіз для здатності розпізнавати правдивість інформації

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,259 ^a	0,067	0,058	0,20447	0,067	7,619	1	106	0,007

a. Predictors: (Constant), MEDIA5

ДОДАТОК Д
Регресійний аналіз для депресії

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,250 ^a	0,063	0,054	9,71215	0,063	7,080	1	106	0,009
2	,313 ^b	0,098	0,081	9,57236	0,035	4,119	1	105	0,045
a. Predictors: (Constant), INCOME									
b. Predictors: (Constant), INCOME, RELOCATION									

ДОДАТОК Е

Регресійний аналіз для тривожності

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,223 ^a	0,050	0,041	6,71986	0,050	5,530	1	106	0,021
2	,312 ^b	0,097	0,080	6,58069	0,048	5,531	1	105	0,021
3	,369 ^c	0,137	0,112	6,46644	0,039	4,743	1	104	0,032
4	,424 ^d	0,180	0,148	6,33379	0,043	5,402	1	103	0,022
a. Predictors: (Constant), INCOME									
b. Predictors: (Constant), INCOME, EDU									
c. Predictors: (Constant), INCOME, EDU, EVENTS2									
d. Predictors: (Constant), INCOME, EDU, EVENTS2, MEDIA2									

ДОДАТОК Ж
Регресійний аналіз для соматизації

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,262 ^a	0,069	0,060	6,62887	0,069	7,832	1	106	0,006
2	,333 ^b	0,111	0,094	6,50732	0,042	4,997	1	105	0,028
3	,385 ^c	0,148	0,124	6,40109	0,037	4,514	1	104	0,036
a. Predictors: (Constant), MEDIA2									
b. Predictors: (Constant), MEDIA2, INCOME									
c. Predictors: (Constant), MEDIA2, INCOME, MEDIA5									

ДОДАТОК 3

Регресійний аналіз для міжособистісної сенситивності

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,326 ^a	0,107	0,098	6,47569	0,107	12,637	1	106	0,001
2	,431 ^b	0,185	0,170	6,21275	0,079	10,162	1	105	0,002
3	,472 ^c	0,223	0,200	6,09703	0,038	5,023	1	104	0,027
a. Predictors: (Constant), INCOME									
b. Predictors: (Constant), INCOME, EDU									
c. Predictors: (Constant), INCOME, EDU, AGE									

ДОДАТОК И

Регресійний аналіз для ворожості

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. F Change
1	,273 ^a	0,075	0,066	3,55152	0,075	8,555	1	106	0,004

a. Predictors: (Constant), INCOME

ДОДАТОК К

Перелік тверджень із авторського опитувальника на здатність розпізнавати правдивість інформації

Правдиві новинні заголовки:

1. Мешканці Амстердама до 27 років матимуть вільний доступ до бібліотек
2. Проєкт електрички між Києвом та Вишгородом відкладено
3. Філіппіни посилять морську безпеку на тлі зростання напруженості у відносинах з Китаєм
4. Відтепер українці зможуть одружуватися по відеозв'язку: уряд ухвалив постанову щодо реєстрації шлюбу онлайн
5. Україна у трійці постачальників шоколаду до Євросоюзу
6. Українці стали у 6 разів частіше дарувати автомобілі
7. Мутації та перемога природи. Факти про Чорнобильську катастрофу, які ви могли не знати
8. Папа Римський у Великодньому посланні закликав Росію та Україну провести обмін «всіх на всіх»

Неправдиві новинні заголовки:

1. Кулеба заявив, що ЗСУ складуть зброю в разі припинення західної допомоги
2. Технологія 6G дозволить лампочкам використовувати людину як джерело енергії
3. Харківські воєнкоми нагородили дружин, які здали своїх чоловіків ТЦК
4. ТЦК викрадає і катує людей та будує концтабори

5. Світовий уряд вже знає про існування хвороби «Х», яка спричинить у 20 разів більше смертей, ніж COVID-19
6. Українці масово скуповують автомобілі на гроші, зібрані литовцями
7. ООН робить усе, аби людей на землі стало менше
8. Справжня причина війни в Україні — ЄС хоче українські корисні копалини